

— મુદ્રેલી રીત મુજબ. —
 મુર્તિજીવર રેકરેટ બ્રહ્મ રીવિઝન કમિટીએ
 તૈયાર કરેલી —

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

જિજ્ઞાસુની સમજૂતી; ગુપ્તિ; પાના સવાસ
 જાત્રા માર્ગ; અપૂર્ણતા નિયંત્રા; પ્રિદિશ
 — પિંદના નાજદીય ભાગ સાથે —

રચના—મયારા. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.
 રેવનારતુ દેકાણુ—શાહપાર—મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું દેકાણુ—શાહપાર—મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકર
 મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

જાગીર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
 જાપ નું દેકાણુ—“શંકર” પ્રાન્ડીંગ પ્રેસ ચણદાના
 પુલપર—મુરત.

સને ૧૮૧૮

માન્ય

કિંમત ૭ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમરાવાટ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૪૧૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી યોજના અધી

વિષય મ ૩૫૫ : ૮૪૩ : ૬ - ૨૧૫

પાંચમી યોપડીના અર્થ

પાઠ ૧ લો.

મરદાઈ=મદાદુરી

કેવળ=એકલા

ઉપરાંત=વધારામાં

દટ=અચળ; મજબુત

સ્નાયુ=માંસના તંતુ;

જે તંતુ વડે લાડકા-

ને માંસના લોચા વ-

ગેલ્યા રહે છે તે

દાખ=કળજે

કેળવણી=શિક્ષણ.

બેઠ=છુપું કારણ; તક-

મત.

પ્રયત્ન=(પ્ર+યત્ન)=પ-

રિશ્રમ; ધણી મહેનત.

મલખમ=કસરત કર-

વા માટે દોડેલું ઉભુ

મેળા લાકડું

આટપાટા=એક જાતની

રમત

ક્રિકેટ=ગોલબંદની રમત

ચરખી=ચામડીની નીચે

ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ

અહચર્ય=સ્ત્રી સંગથી

દૂર રહેવું તે; આહાણુ

ધર્મના ચાર પ્રાશ્રમ-

માંનો પહેલો આશ્રમ;

જનોઈ દે સ્વાસ્થી પ-

રણતાં સુધીનો વિદ્યા-

વ્યાસનો વખત.

અંકુશમાં=તાબામાં; ક-

બળમાં.

રોદણું=રડણું

બડબડાટ=નારાજ થઈ

મનમાં બડબડવું તે

ખંતીલા=કાળજીવાળા

દ્રેષ=કીનો; અદેખાઈ.

છળકપટ=દુઝોટકો

આચકો આસો=અટકસો

અચૂકટો=અચોગ્ય

બલકે=એટલુંજ નહિ

પણ વધારે

ખસુસ=ખાસ

નકલ=કોપી; ઉતારો;

બીજનું જોઈ ચાલવું

તે

અનીતિ=ખરાબ ચાલ

આયુષ્ય=આવરદા.

સવાલ—કેળવણી

કેટલા પ્રકારની છે ?

શરીરની કેળવણી કેવા

પ્રકારે થાય છે અને

તેથી શા ફાયદા થાય

છે ? મનની કેળવણી-

માં નીતિ કેળવવા

પર શા માટે વધારે

લક્ષ આપવું ? સારી

રીતે મન કેળવવાથી

શા શા લાભ થાય

છે? અનીતિએ ચાલ-
નારની શી દશા થાય
છે? આણુસમાં કયા
ગુણો હોય તે મરદાઇ
હેવાય?

પાઠ ૨ જો.

સમયસૂચકતા=ધટતો ઉ-
પાય જલદી સૂઝે
એવી બુદ્ધિ
અકસ્માત=એકાએક
અણુધાર્યો બનાવ
અણુધાર્યુ=એચિતું
સાવધાન=સાવચેત
ધુમટ=અર્ધગોળ શિખ-
રવાળું ઢાંકણ;
ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ
ગરક=ગરકાવ; લીન.
ફરસમંધી=પતથર જડે-
લી જમીન

આંખ=નજર; નીલા,
રહ=ખરાબ
ગતિ સ્વભાવ=મૂળ
ખાસીયત

આતુરતા=હંતેજરી
મુગે મોઢે=મોલ્યા વિ-
ના; જાણવા છતાં.
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રસન્ન=ખૂશ
સ્વસ્થ=હતો તેમને તેમ;
ગભરાયા વગર; શાંત.
સવાલ—કંઈ પણ
ઉપાય મનની કેવી
સ્થિતિમાં સૂઝે છે?
સંકટ વખતે સમય-
સૂચકતા વાપરવા માટે
શું યુક્તિ કરવી?

પાઠ ૩ જો.

અસ્વચ્છ હવા=કાર્બો-
નિક એસિડ ગ્યાસ કે
દુર્ગંધવાળી ખરાબ
હવા.
વાટે=રસ્તે
એઠવાડ=એડું
વાતાવરણ=વાનું આવ-
રણ; પૃથ્વીની આસ-

પાસ વિંટળાયેલો વાયુ
પ્રયોગ=અનુભવશ
સિદ્ધ=સાબીત; પુરવાર
પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન;
પ્રાણને આધાર આ-
પનાર વાયુ
શુદ્ધ=ચોક્કો
કુદરતે=ઇશ્વર શક્તિએ
પરિશુદ્ધ=ફળ; છેવટ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
જળવાય=સચવાય
સોષ=જોગવાઈ; સવડ.
કમકમાટ=ચીતળી
મુઝાઈએ=ગુંગળાઈએ
ઠરાવું=ઘોભાવું
ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે
એવો; ગ્યાસતેલનો
બહ્યો=ખરાબ વાસ;
દુર્ગંધ;
સંભવ=આશા
શ્વાસ=દમ લેવો
સવાલ—ખંધિઆર
ધર કે ભોંખરામાં જવ

પહેલાં શું કરવું? અં-
ધારી ઓરડીમાં ૧૪
માંથી ધણી અંગ્રેજો
સાથી મરી ગયા? હવા
સાથી સુધરે છે?

પાઠ ૪ થો.

જવાંમદ=અહાહર; જુ
વાન પુરુષ
જવલેજ=ભાગ્યેજ
આયલાંડ=એ ગ્રેટબ્રિટન.
ની પશ્ચિમમાં ખેટ છે.
સુકાની=સુકાન ચણાવ-
નાર.

ભડકો=ખળતું
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ.
પાલણુ પોષણુ=ગુજરાત
તુતક=વહાણુમાં ઉતાર-
ઓ માટેની ખેટક
સહીસલામત=જેવો મે
તેવો; સુખરૂપ
ઓથું=પડદો; આડું પડ.
ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ
હવા=આશીર્વાદ

નિશાની=હસારત
સુખરૂપ=સહીસલામત
ખડક=પાણીમાંનો કુંગર
આંચ=ફરકત; નુકસાન.
ઢરકાર=પરવા
પહેલવાન=કુસ્તીયાજ;
નેરાવર
ભરદરીઆ વચ્ચે=હરી
આની અધવચ્ચે.
નોંધ=લખાણ
શૂરવીરપણું=અહાહરી
અહા=મરેસો; વિશ્વાસ
હતવાથી=મજબુતપણે.
સવાલ=લડાઈ સિ-
વાય બીજી કંઈ કંઈ
બાબતોમાં શૂરવીરપણું
ગણાય છે? જોન દોકે
નના વૃત્તાંતમાંથી આ-
પણને શી શિખાગણ
મળે છે?

પાઠ ૫ મો.

ગુરુમકિલ=ગુરને મારે

માન અને પ્રેમ
ધમ=ફરજ; કર્તવ્ય
ભાગવત=સિંદુ ધર્મનું
પુસ્તક; શ્રી કૃષ્ણનું
જન્મ ચરિત્ર.

ગુરુપત્ની=ગુરની સ્ત્રી
બકી=કરી
શરત=હોડ; હારજીત
કાટકા=મોટા અવાજ;
કડાકા

મુસળધાર=સાંભેલાના
જેવી જાતી ધારમાં
પડયા કરતો
અધિકાર છવાઈ ગયો=
અધારે થયું.

ગળગળા=પાણી પાણી
જેણા; રોડથી રડવા
સરખા

સરસા=સાથે.
એક નિશા=ખરેખાત;
ખરા અહા.
પ્રસંગ=વખત; જોગ.

અમુક્ય=ધણીજ કિંમતી
આચાર્ય=ઉપદેશકરનાર;
ગુરુ.

સવાલ-શ્રીકૃષ્ણ અ-
ને સુદામાના દૃષ્ટાંતથી
શા બોધ મળે છે?
ગુરુ સેવાથી શા લાભ
છે? ગુરુ શિષ્ય કને સેવા
શા માટે કરાવે છે?

પાઠ ૬ ફો.

સાધારણુ=વ્યવહારમાં
દરરોજ આવતો
સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે
તેમ જતી.

સંયમ=મનને તાળામ
રાખી એક વિચારમાં
જોડવું તે.

દમ=રિવાજ; રીતભાત
ભાન કરાવ્યું=એતાબ્યો
એકજી આવશે=ખરાબ
લાગશે.

સ્મરણુ=યાદ; ફોમ.
નાસ્તો=સવારે થોડું

ખાવું તે; શિરામણ.
ઉંધણુસી=બહુ ઉંધનાર
ખાટું=દીલગીર.

કવખતે=અયોગ્ય વખતે
જરૂરિયાત=અગત્ય

પાઠ ૮ મો.

પરમાત્મા=(પરમ+આ-
ત્મા)=પરમેશ્વર.

ધ્યાન=એક ચિન્તે સ્મ-
રણ;

વહેવાર=કામકાજ

અપયો=બદ્ધકર્મી; અ-
જીરણુ.

શોપાય=સુકાય.

સ્ફુર્તિ=જગૃતિ.

ગીતા=હિંદુ ધર્મ પુસ્તક;
શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને આ-

પેલા બોધનું પુસ્તક

હૃદયહાર=ગળ ઉપરાંત

મિષ્ટાન્ન=ધી ખાંડવાળા
પદાર્થ.

અકરાંતીઆ=ખાતા

ધરાય નહિ એવા.

ટંક=વખત; વાર,
નિર્બળ=કમજોર; અશક્ત
સ્વપ્ને=ભૂલચૂકે.

પરવશ=પારકાને તાબે.

પાયમાલ=ખરાબ

સમઘાત=મધ્યમસર

ખૂશમિગ્જળ=આનંદી
સ્વભાવ.

ગપાટા=નકામી વાતો.

પ્રાતઃકાળ=સવારનો

વખત

ધોરણુ=નિયમ; રસ્તો.

બધારણુ=બાંધો.

પાઠ ૯ મો.

કોમ=જાત

આર્ય=સૌથી પહેલાં હિં-
દુસ્તાનમાં આવી વ-

સેલા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય

વૈશ્ય

પ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના
લોક

શક=સિધ્ધિઅન

વેદ=ઈશ્વરી જ્ઞાન; વેદ

ચાર છે, ઋગ્વેદ સા-
મ્વેદ, યજુર્વેદ, અથ-
ર્વેદ,

રામાયણુ=રામચંદ્રજીની
કથાનું પુસ્તક.

મહાભારત=કૌરવ પાંડ-
વના મોટા યુદ્ધનું
વીરરસ કાવ્ય.

પુરાણુ=ધર્મશ્રી બ્રીલાનો

ગ્રંથ (પુરાણુ અઢાર છે)

અનેક=(અન+એક)

ધણાં.

શિવ=મહાદેવ; સંહાર
કરનાર દેવ.

વિષ્ણુ=વ્યાપક ધર્મશ્રી;

પાલણુ કરનાર (એના
હજાર નામ છે)

માતા=દેવી; ધર્મશ્રી શ-
કિત

ઉપાસના=ભક્તિ

છટ્ટદેવ=જેના પર આ-
સ્થા એકી હોય તે

દેવ, પોતે પસંદ કર-

રેલો દેવ.

અવતાર=માણુસના રૂપ
માં પરમેશ્વરનું પ્રગટ
થવું તે.

કળીરપંથી=કળીરનો

મત માનનાર

મત=શાસ્ત્રમાં કહેલા

નિયમો

મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર

ગૌતમયુદ્ધ=ઐશ્વર્ય

ધર્મનો સ્થાપનાર.

શ્વેતાંબર=(શ્વેત+અંબર)

ર) સફેદ લુગડાંવાળ

(એ લોકો પોતાના

દેવને સફેદ લુગડ

પહેરાવે છે)

દિગંબર=(દિક્+અંબર)

=નાગા (એ લોક

પોતાના દેવને કપડા

પહેરાવતા નથી.)

પંથ=એકાદો ધર્મ માર્ગ

તીર્થંકર=જેન મતમાં

મનાતો જે મોટા

અવતારી પુરુષતે; સંસારમાંથી તારનાર. (એ
ચોવીસ છે)

અહિંસા=હિંસા ન કર-

તી તે; કાષ્ટ પમા

જીવને દુઃખ ન દેવું તે

વૈરાગ્ય=સંસારમાંની મો-

ઝમગ્નમાંથી મનનું

ઊઠી જવું તે

સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત)

=વાદ વિવાદથી નક્કી

થએલું તે; નક્કી સાર

અરબસ્તાન=એશિયા

ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાન-

ની ઉત્તરમાં દેશ છે

(એને એશિયાઈ તુર્ક

સ્તાન કહે છે)

પ્રદેશો=મોટા દેશો.

પેગંબર=ઉપદેશ કરવા

મોકલેલા પુરુષ.

(પેગમ=સંદેશો+અર=

લાવનાર) હવે તે બાન
 સદેશી બાવનાર
 કુશન=મુસલમાન
 ધર્મ પુસ્તક
 ઉપવાસ=જીપ્યા રહેવું
 તે; ફળાહાર
 શીઆ=મુસલમાનો
 એક ધર્મ પંથ
 હસન=અરબસ્તાનની
 પૂર્વે દેશ છે.
 સંખણુ=ચુરત જિલ્લા
 ની દક્ષિણમાં છે.
 હિવાડ=પારસી તાલુ
 કામાં પારસીનું બન
 તાનું ઠેકાણું છે,
 મગડો=વઢવાડ; લઢાક
 ચુદ્ધ વાણી=સાચું
 બોલવું તે
 અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ
 પુસ્તક
 મરતોસ્ત=મરતોસ્તી
 ધર્મ ચલાવનાર
 મલખારકાઠો=મલખાર

લાકાનો પશ્ચિમ કાંઠો
 બાઈબલ=ખ્રિસ્તીઓનું
 ધર્મ પુસ્તક
 હસુ ખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી
 ધર્મના ચલાવનાર;
 જીજશ કાઈરટ
 પાઠ ૧૦ માં.

વસંતઋતુ=દ્રાગચુ તે
 ચેત્ર મહીનો; એ મ-
 હીનામાં જાડને તવાં
 પાંદડાં આવે છે (વ-
 પની ઋતુ છ છે.
 વસંત, શ્રીમ, વર્ષા,
 શરદ, હેમંત, શિશિર)
 સંક્ષિપ્ત=ટૂંકો
 દતિલાસ=આગળ થઈ
 મએલા રાગઓના
 ગુણ હોય તથા તેમની
 રાગનીતિનું વર્ણન
 જેમાં કરેલું હોય
 તે
 શિક્ષાલેખ=જેના પર
 લેખ દેખાતો હોય તે

પથર
 તામ્રપટ=જેના પર લેખ
 કાતરેલો હોય તે
 તાંગાની તકતીઓ
 એલચી=એક રાગ્ય
 બીજા રાગ્યમાં પોતા
 તરફનું માણસ મોકલે
 તે; પ્રતિનિધિ
 શીક=શીસ દેશનો રહે-
 વાસી.
 ઉતારા=તકતો
 કરકસર=જરૂરનો ખર્ચ
 કરવો તે
 મરખડાટ=ધોંધાટ
 બીડ=લોડોનો જમાવ
 ચાપણુ=મુંડી; ભડોળ
 સહી=મનુ; કયુત્રાત
 સિકા=છાપ
 સાફી=સાહેલી
 કાકુ=પોંચો; હાથના
 પંજ આગળનો ભાગ
 ન્યાયાસન=(ન્યાયન્યા-
 સન) ઇન્સાફ કરતી

વખતે બેસવાની જગા
તહેનાત=હજુર
સલાહ=અભિપ્રાય
અમણુ=પૌદ્ધ ધર્મના સાધુ
દર્બ=એક જાતનું ધાસ
એકમન=એક ચિત્ત
કરી=પરહેજ
ભરગચી=ભરતકામ
મનાઇ=ના

પાઠ ૧૧ મો.

પ્રાચીન=જુના; પહેલાંના
લાંગરેલી=સોઠાની બિલા-
ડી નાખી થોભાવેલી
પુરાવો=સાબિતી
ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વેદ-
ના મંત્રોનો સંગ્રહ
વરુણદેવ=જળનો દેવ
નાથ=હોડી; નૌકા.
અશ્વિનીકુમાર=દેવોના
વેદ; અશ્વિની અને
કુમાર એ બે ભાઈ
છે અને તે બે એક
દેવ ગણાય છે

સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુ-
સાફરી કરવાનો રિવાજ
ભરકચી=ભરપુર
ભૂશિર=જમીનની અણી
લાંખી થઇને સમુદ્રમાં
ગયેલી હોય તે
ખલાસી=વહાણ કે આ-
ગખોટ ચલાવનાર
લંકા=સિંહલદ્વીપ
ના'વે=આવે નહિ
મંદિર=ઘેર
સુમાત્રા=ઓશિયાન્યામાં
બેટ છે.
જવા=સુમાત્રાના અમ્મિ
કાણુમાં બેટ છે.
પરીઆ પરીઆ=છોકરા-
નાં છોકરા
પરીઆ=પેટી

પાઠ ૧૩ મો.

ઉગારતા=અચતા
વાડ=કાંટાની આડ
છાંડુ=આકું

નિર્મળી=વાહણ વગરની
વહોરોછો=માથે લો છો
સ્વર=અવાજ
શંખ=મોટો શંખલો;
ખાવાઓ પુકીને વગા-
વગાડે છે તે
ખોખરા કરશે=મારશે
શાસ્ત્ર=સામન્ય નિયમ
સંગ્રહ; અનુભવનો
ભંડોળ
ગ્રામ=સૂર સંબંધી એક
માપ
મૂર્છાના=સૂરને એકવાર
ચકાવવા ને પાછા
ઉતારવા તે
તાલ=ગાવામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રાગ=ગાયનની તરેહ
દામ-રીસ; ગુસ્સો
ખાણીઓ=ઘાફડાની
મોટી ખાંડણી
કળ વળી=દુઃખ નરમ
પડ્યું.

પાઠ ૧૪ મો.

મુલતવી=મોકુફ; વાય-
દાપર

દીલ=આળસાઇ

અનુભવ=ગતમાહિતી

ઉચે=ઉપલે નંબરે

નિમિષ=અમુક આખત

પર સારી ઇમારત-

વાળું લખાણ

નોટ=રૂપીઆને બદલે

વપરાતો ચલણી કા-

ગળ

ચેપ=અડકવાથી એક

રોગ બીજમાં આવવો

તે

હેવાલ=રાત

પ્રસિદ્ધ કર્યું=મહોરમાં

આવ્યું.

અસરકારક=અસર કરે

એવું

જડ=મૂળ

વીમો=અમુક રકમ વ-

ફોર કરસ લઈ નુક-

સાન લાગેથી કિંમત

ભરી આપવાનો જે

કરાવ તે.

પાઠ ૧૫ મો.

ખુટ્ટી=ધરડી

વમન=અરગરતાનમાં

એક પ્રાંત છે.

શેખ=અરબ લોકોની

એક મોટી ટાળીનો

સરદાર

અખૂટ=(અ+ખૂટ) ધ-

ણોગ

ખોટ=તંગી; તંગાસ

ધ્વિરને માગે=દાનમાં

સખત શબ્દ=કડોર વ-

ચન

મગન=ખૂશ

દાદ=ઈનસાફની માગણી

ફરિઆદ=દાવો.

અદખૂત=નવાઇ જેવી

એકલપથી=સાથી નિ-

નાનો મુસાફર

ટાળ=ખોટો દેખાવ

સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ

તેવા; સ્થિર.

ફાંસીઆ=ફાંસો દઇ

મારી નાખનાર (એવા

ફાંસીઆનો હિંદમાંથી

ઇ. સ. ૧૮૩૫માં

લોડ બેન્ટિકે નાશ

કર્ચો હતો.)

પાઠ ૧૬ મો.

ઉડાઉપણું=ગત ઉપરાંત

ખરચવું તે

જહાંપનાહ=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર; પાદ-

શાહ.

વિચિત્ર=નવાઈ જેવો;

તરેહવાર

ખુલાસો=સમાધાન

જમા ઉધાર=આવક

ગવડ; ઉપજ અથવા

અડસટ્ટો=આશરો; શુભાર

પગરણું=અવસર; સારું

ટાણું.

અચાનક=ઓચિંતો

એકાએક
 એમવાઇ=તજવીજ;
 ગોઠવણ
 નિંદવા=વખોડવા
 દોષ=ખોડ; ખામી
 ગૃહસ્થાઈ=ગૃહસ્થનાં લ-
 ક્ષણ
 લેણુદાર=આગનાર
 ઉચરાણી=માગતા પૈસા
 લેવા આવવા તે
 ચિઠીયાં કરે=ખીજવાય;
 ગુરસે થાય.
 કોરટ=ઘનિસાફ કરવાની
 કચેરી
 એનખાણ=મેળ શોખ
 મિથ્યાભિમાન=ખોટો
 ડાળ; ખોટી મગફરી
 ખરચાળ=ઉડાઉ
 પરતંત્ર=પારકાને તાબે
 વાહવાહ=વખાણે
 વળતો=ખીન્ને
 જપત=કબજ; સરકાર
 હરાજ કરવા લાગ્યો

દયામણી=દયા ઉપજે
 એવી
 ગુલામ=વેચાણુ લીધેલો
 ચાકર
 હાથ પહોંચતો હોય=
 પૈસાની સીલક હોય
 પ્રસંગે=અવસરે
 પેટે પાટા ખાંધી=ગરિ-
 ખામથી ગુજરાન ચ-
 લાવી; બૂખ તરસ
 વેડી.

પાઠ ૧૭ મો.

મમતા=માયા. હેત
 વેઠ=મફત મળુરી
 વેતર=સખત મળુરી
 અમસ્તી=ફાકટ
 ધડો=દાખલો
 ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે
 ચાલનાર
 ગરાસણી=ગરાસીઆની
 ખાયડી; રજપુતાણી
 આવડ=આવડત
 ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ

વગ=જાત
 ચાણુદાર=ચાણુદાર અમ-
 લદાર; ફાજદાર
 વહીવટદાર=વહીવટ કર-
 નાર; મામલતદાર
 સૂચના=અગમચેતી;
 ચેતવણી.
 સહવાસ=મેળાપ; સમા-
 ગમ
 પાઠશાળા=કોલેજ
 કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના
 માણસપર જેવો ભાવ
 હોય તેવો ભાવ
 રસભેર=પ્રગ્ન સહિત
 પાદર=ગામના ઝાંપા
 બહારની જગો
 ગોરજ=ગાયોના પગથી
 ઉડેલી રજકણ
 બંદર માર્ગે=જળમાર્ગે-
 જમીન માર્ગે=સ્થળ
 માર્ગે; સડકને રસ્તે
 વેતરણ=તોડ; નિકાલ;
 ગોઠવણ

નૂન-પ્રાચીન.

દેવાદાર=દેવદાર

એવ=અસર; લાગણી

પાઠ ૧૮ મો.

અડવો=જનોઈને લગતી

ક્રિયાનો એક ચાલ;

અટુક; છોકરો.

(એમાં છોકરો દોડે છે,

અને મામે તેને પાછો

ઘેર પકડી લાવે છે.)

વિધિ=ક્રિયા

દેવ સામે=દેવને સાક્ષી

રાખીને;

પહેરામણી=કન્યાનો આ-

પ વરને તથા તેના

સમાંઓને જે રકમ

આપે છે તે.

પરસ્પર=એક બીજાનો

પદ્મ=સ્ત્રી ધન; લગ્ન

વખતે અપાતું ધરેલું

વિજ્ઞાન=માનના ભાગ

શસ્ત્ર=હથિયાર

પરોપદેશ=ધર્મ+ઉપ-

દેશ)=ધર્મનો યોગ

મંડળ=ટોળું

પૂર્વે=પહેલાં

કાળિદાસ=ભોજ રાજ-

ના વખતમાં પ્રખ્યાત

કવિ થઈ ગયો છે તે

પાઠ ૨૦ મો.

ધાટ=પશ્ચિમ ધાટ; સ-

હાદ્રિ

ગુફા=પહાડની પોલાણ;

પહાડની અખોલ

દેવાલય=(દેવ+આ-

લય)=દેવને રહેવાનું

ઠેકાણું; દહેર

ચિતા=એક

શિલ્પકામ=કોતરકામ

પાધડીપટ=પાધડીની પેઠે

લાંબો ને સાંકડો.

ચૈત્ર=પર્વતમાં ફારેલું

ખૌદ દહેર

પટ=પહોળાઈ

હાગમ=ધાતુમર્જા; પૂ-

જનું ઠેકાણું

સ્તંભ=ધાંખો

વિહાર=ખૌદ સાધુને

રહેવાની જગ્યા; મઠ

ભિક્ષુ=સાધુ; ભીખ મા-

ગી ગુજરાન ચલા-

વનાર

ક્ષણભંગુર=પલકમાં

નાશ થાય એવું

વૃત્તિ=વલણ; ઈચ્છા

નિર્વાણ=શાંતિ; મુક્તિ;

મોક્ષ

કલ્પનામાં=આંખ મી-

ચીને મનની નજર

આગળ

દિનચર્યા=સાધુએ રોજ

કેમ ચાલતું શું કરતું તે

સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)=

સૂરજનું ઊગવું

દોષ=અવગુણ

ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું

વાસણ

સંકા=શક પડતી આવડત;

નહિ સમજાવેલી વાત

પાઠ ૨૧ મો.

નહેર=નદીમાંથી દૂર
 પાણી લઈ જવા માટે
 ખોદેલી ખાઈ
 મોલ=નૂલ
 હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ
 પુરતક
 સગવડો=જોગવાઈ
 ઝૂકી=લચી
 બળદેવ=શ્રીકૃષ્ણના
 મોટાભાઈ
 રસાળ=(રસ+આળ)=
 ફળદ્રુપ
 કંપનિ=પિલાયતનું એક
 વેપારી મંડળ; એના
 હાથમાં આ દેશનું
 અંગ્રેજી રાજ્ય સને
 સને ૧૮૫૮ સુધી હતું
 શાખા=ફાંટો
 સદી=સો વરસનો કાળ;
 સંકે.
 આખાદ=મુખી

પાઠ ૨૨ મો.

સંપ્રદાય=પંથ
 શરાણુ=ધાર કાઢવાનું
 ઓળંગ
 કાવ્યકળા=કવિતાની ખૂ-
 બી અને યુક્તિઓ
 સમાગમ=મેળાપ
 ભાર=એક જાતના ધા-
 હણ; ખરા ખોટા વ-
 ખાણુ કરનાર; ખારોટ
 ચારણુ=રામના આશ્રિત
 વર્ગમાંની એક જાત
 (એનો ધંધો રાવનના
 વખાણુ કરવાં; રા-
 જની આગળ નાચવું,
 ગાવું વગેરે ખેલ
 કરવાનો છે.)
 દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
 ખરી ખોટી વાત
 કદર=ગૂજ; જાણુ
 દેશસેવા=દેશભક્તિ
 હિતેચ્છુ=(હિત+ઈચ્છુ)=
 ભણું કરનાર
 સોસાયટી=મંડળ

હેતુ=મતલબ; ધારણા
 સંબંધ=પરિચય
 ઠરેલ=ડાહી
 વેનચરિત્ર=વેન રાજની
 હકીકતનું પુસ્તક
 વર્નાક્યુલર સોસાયટી=
 ચાલતી દેશી ગુજરાતી
 ભાષા સંબંધી મંડળી
 પદ્ધતિ=ધારણુ; રીત
 પ્રમુખપણુ=અધ્યક્ષપણુ
 ઉપરીપણુ
 ઋતુવર્ણન=એ નામનું
 કાવ્ય
 કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
 માનવતો=આખરવાળો
 ખિતાબ=ઈલકાબ;
 ઉપનામ.
 સી. આઈ. ઇ.=હોદ્દના
 રાજ્યનો દોસ્ત.
 વર્ષાસન=વરસનો પગાર
 દાયું=ખેંચું
 શોખ=ચાહના; પ્રેમ

જમાનો=જુગ; કાળ.
 પાઠ ૨૩ મો.
 ધાર્મિક=ધર્મ પર આ-
 સ્થાવાળો.
 નિરાધાર=આધાર વગ-
 રનો; વસીલા વગરનો.
 મરકી=ધણા માણસ
 મરી બલ્ય એવો રોગ.
 કોલેરા, પ્લેગ વગેરે
 પંજે=સપાટો.
 ગુમાસ્તાગીરી=કધરા-
 ણીને નામાનું કામ
 વાકેફ=માહિતગાર; જા-
 ણીતો.
 દુરસદ=નવરાશ
 વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
 તોડનાર
 સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=
 પુરેપુરો.
 અત્યંત=(અતિ+અંત)
 =અણીજ
 ઉચાપત કરવું=ઘોળવડું
 તે; ઉપાડી જવું તે

ખોટ=ખાધ
 સીલક=રોકડ નાણું
 પાઠ ૨૫ મો.
 અડવો=ખેવકુદ
 તોલ=અરાબર
 મુખડું=ઘોળપાપડી
 વળાવવા=વિદાય કરવા
 વાસો રહેજો=મુકામ
 કરજો.
 ખોડી બાફ=ખેતરની
 વાડમાંથી જવા આ-
 વવા માટે છોડુ પાડી
 વચમાં બે પાંખીઆ-
 વાળું દાટેલું લાકડું
 કુખાં=કુલાં; ચામડાનાં
 કુડાં
 શાવકાર=શાહુકાર
 ઘેર=છોડાંથી ખુબ ઢંકા-
 ઇ રહેલી જગા
 હારે=સાથે
 મુકાની=માથેથી દાઢી
 નીચે લઈ આંધેલો
 લુગડાનો કકડો

તીર=ખાણ
 કામડું=ધનુષ
 સેર=છે.
 હોંકારા=ખુમાટા
 સે=છે
 ઘોલ=થપ્પડ
 ઝાપટ=ફટકો
 પતીજ=વિશ્વાસ
 ભરોસો.
 પરખાવો=તપાસાવો;
 પરીક્ષા કરાવો
 આંક=પાર; હદ
 વ્યસની=વ્યસનવાળો
 ગંજેરી, અરીણી,
 દારૂડીઓ.
 આળ=તહોમત; ખટો.
 પાપનો ઘડો પુટવો
 એટલે છુપું રહેલું
 પાપ જાહેર થવું
 હજો કોઠનો સગો નહિ=
 કપટથી કોઈ પાર
 પડતું વથી.
 ઝાડો=જડતી; તપાસ

અનદાતા=પોષણ કર-
નાર

પાઠ ૨૬ મો.

સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત
અને શકુન્તલાનો પુત્ર;

જરત; બધાને દયા-
વનાર

માળચેષ્ટા=માળકની

રમત ગમત

તાપસી=તપશ્ચર્યાકરનાર
સ્ત્રી

તપોવન=તપ કરવાનું

જંગલ; ઋષિ આશ્રમ

કાળજી=અંતર; મન

અંહ=હૃદય

પદ્મવર્તી=જેની આણ

નાનાં મોટાં ઘણાં

રાજ્યો પર વર્તાતી

હોય તેવું

લક્ષણ=ગુણ

સત્તાવતો=પન્નવતો

દીસંતી=દેખાતી

દંતકળી=ઝિમતા દાંત

ગણ=વગર; વિના

નિમિત્ત=સઅળ; કારણ
કાલીકાલી=કાનને પ્રિય

લાગે એવી

બોલી=ભાષા; બોલ

તોતલી=તોતડી; બોળડી

પુત=છોકરો

મલિન=મેલું

લેખીએ=ગણીએ

આશ્રમ=મઠ; તપોવન

આકૃતિ=ધાર; ચહેરો

ચેષ્ટા=રમત ગમત

આશ્રમસ્થાન=તપસ્વી-

ઓનું રહેઠાણ

મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર

ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણે

પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના

સંબંધથીજેડુએલીસ્ત્રી

દારા=સ્ત્રી

ત્યાગ કર્યો=તજી દીધી

પૂછપરછ=તપાસ

શકુન્ત=પક્ષી. મોર

શકુન્તલાવી=(શકુન્તલાન

આવી) શકુન્તલા આ-

ભણેલી

વી અથવા શકુન્ત
(મોર) લાવી

માધેલો=(માનવેલો) મા

ઉપરના પ્યારથી માંડો

થએલો હોય તેવો

તરજીમો=એક ભાષામાં

માંથી બીજી ભાષામાં

સમજણ પાડવી તે.

વગર કારણે હસવાથી

જરા જરા દાંતની ક-

ળીઓ દેખાય છે, અને

સમજાય નહિ એવી

બોળડી અને કાલી

કાલી બોલી બોલે છે

બોળે ચઢીને (ખો-

ળામાં) બેસવાને આ-

તુર એવા છોકરાને

જે માણસ ખોળામાં

લે અને તે છોકરાના

શરીરે વળગેલી ધૂળથી

જેનું શરીર મેલું થાય

તેનેજ નસીબવાન

ભણેલો

પાઠ ૨૭ મો.

શિક્ષણ=શિખવવાનું;

કેળવણી

વહાણુવટી=વહાણુ ચલાવનાર.

મથી=મહેનત કરી

ઈરાદો=વિચાર

ખંડ=જેમાં ઘણા દેશો

આવેલા હોય તે (જે-

મકે એશિઆખંડ)

સ્પેન=યુરોપ ખંડની

પશ્ચિમમાં દેશ છે.

ટાપુ=એટ

શુદ્ધ=પરોપર; ખરેખરી

પવન પડેલો હતો=પવ-

ન બંધ હતો

આભ=આકાશ; ગગન

અધીરા=ધીરજ વગરના

ફોલલાવી=ખટાવી

ધમકાવી=ધમકા આપી

કંટાળ્યા=કાપર થયા

અસહ્ય=અસહ્ય=

અસહ્ય નહિ એટલે

સ્પષ્ટ=ખુલાં

જમીનનાં પક્ષી=જમી-

નપર રહેનાર પક્ષી

આશા=ભરોસો; વિશ્વાસ

આંખ ન મીચતાં=ઉંઘી

ન જતાં

આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-

શાલીના પોદાર

પહોદાટવો=સુરજ ઊગ-

તાં પહેલાં અજવાળું

પડવું તે

કનડગત=હેરાનગતિ

ચુંચન=મોકી; અચ્ચી

સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+

અર્થ=લાભ)=પોતાનો

લાભ.

ખાતર=માટે

પાઠ ૨૮ મો.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ

+ધ) સાચું બોલવા

વાળો

પદ=હેમ

સહિષ્ણુ=પુરુષ આલસ્ય

ને જમણે હાથે દાન-

માં અપાતી રકમ

કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ

તેજક્ષણે=તરતજ

મારગ=રસ્તો; વાટ

સર્વસ્વ=અધું; સધળું

મુદત=મહેતજ; વેળા

વેરેલ=વેરલે

સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા

અગોચ્ય=(અ+ગોચ્ય)=

લાયક નહિ

કંટકવન=કાંડાવાળું

જંગલ

સુંવાળી=દુઃખ સહન

ન કરી શકે એવી

ક્ષત્રિયાણી=(ક્ષત્રિય+

આણી)=ક્ષત્રિયની

બેરી

બોલ=વચન; કોણ

આગ્રહ=મમત

નિંદી=વગોષી

અર્ધાકાયા=અર્ધા ગના;

અ

મૂલ=કિંમત

સ્તબ્ધ થવું=કરી જવું
પાલવ=છેડા

ચંડાળ=અંબીઆ; નીચ
કામ કરનાર

આચકો ખાય છે=ખંચ-
કાય છે.

મુડદું=લાસ; મરેલું
પ્રાણી

જળામાંથી=દરમાંથી

અનાથ=(અનનાથ)=
ધણી વગરની; નિરાધાર

મસાણું=મુડદા દંટવા
ખાળવાની જગા

દેવું=દેણુ; કરજ

ફૂલ પાથરેલી જગાએ
ચાલવાને ખીલકુલ લા-
યક નહિ એવી જે
કોમળ અને રૂપાળી
સ્ત્રી, તે જેની અંદર
ધણાજ કાંટાછે એવા
વનમાં ધણીની પછવાડે
માથાપા માથી

પાઠ ૨૯ મો.

સુરપાણુનો ધોધ=માંકડી

ધાટ; મોખડી ધાટ

જળધેધ=જોસખધ

પાણીનો ઉચેથી પડતો

મોટો પહોળો ધોધવો

ચાણોદ=ડભોધ પાસે

નર્મદા કડિ જત્રાનું

ઠેકાણું છે

સામેવહેણે=વહેતા પા-

ણીની સામે

પનાઈ=ચપટા તળીઆ-

ની નાની હોડી

બાહુ=જુજ; ખભાથી

કોણી સુધીનો હાથ

ફેફસાં=ધાસની ધમણો

આદિત્યેશ્વર=સૂર્ય સ્થાપે-

લા મહાદેવ

ગરુડેશ્વર=ગરુડે સ્થાપેલા

મહાદેવ

છાછરાં=થોડાં ઉંડાં

રાજાની પ્રજા=એ રવા-

કાંડા એકાન્તિમાં

સંસ્થાન છે.

કાળ ભેરવ=સિવનું જા-
યંકર રૂપ

હરણ કાળ=હરણના રૂ-
દકા જેટલું પહોળું

ધેરું=મધુરું

વારિ=જળ; પાણી

ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી

પાત્ર=નદી વહેવાનો માથ

શીણુ=ધોળો પરપોટા

ભાસ=દેખાવ

અનંત=(અનન્અનંત)=

છેડા વગરની

પરકંમાવાસી=પ્રદક્ષિણુ

કરનાર

સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)=

ગરીબ મુસાફરોને

ધર્મદા સીધું આપવું

તે

પાઠ ૩૧ મો.

કનકમૃગ=સોનાનો

હરણ

પંચવટીમાં પડ્યો

જથા. નાશકની સામે
 ગોદાવરી નદીને કાંઠે
 એ સ્થાન છે
 નેત્ર=આંખ
 કારે છે=સંતોષ પમાડે છે
 અલૌકિક=દૈવી; અદ્ભુત
 આ લોક(પૃથ્વી)માં નહિ
 એવો.
 મૃગલો=હરણ
 નિર્ભય=(નિરુન્નય)
 ધાસ્તી વગરના
 ખુદી=તરેહ
 આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધણી
 ને બોલાવામાં વપરાતો
 હતો. સ્વામિ; રામ.
 અયોધ્યા=ગોગરા(સયુ)
 નદીને કાંઠે શહેર છે.
 છક=દિંગ; તાબુખ
 મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું
 જનનકી=સીતા
 આસન=બેઠક
 અસુર=દેવ; રાક્ષસ
 વેષે=રૂપથી

કારમી=વિકરાળ; બિહા-
 મણી; ભયંકર
 ચીસ=ગભરાટમાં ખૂમ
 પાડવી તે
 પર્ણકુટી=કુંપડી
 કાળ=ધારકો
 વલોવાદ=કિથલ પાથલ
 થઈ
 કઠોર=વજ્ર. કડવા
 હરિઆળી=લીલોતરી
 વાળી
 અલખ=અક્ષ; ધ્યાનમાં
 નહિ આવે એવા
 પરમાત્મા એ શબ્દ
 જોગી વાપરે છે.
 જગવતો=બોલતો
 ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વ-
 તમાંથી નીકળી મહા-
 રાષ્ટ્ર, નિઝમ ને ઉત્તર
 સરકારના પ્રાંતમાં વ-
 હી બંગાળી ઉપસાગર-
 ને મળે છે તે નદી.
 એને કાંઠે નાશક, અંબક

રાજમહેંદ્રી ને યા-
 નના છે.
 અતિથિ=ભિક્ષા માગવા
 આવેલો માણસ
 પ્રત્યે=તરફ
 રાતાં થઈ=ગુસ્સે થઈ
 ભમર ચડાવી=કોળા
 કાઢી
 વિકરાળ=બિહામાણું
 ધારણ કર્યું=પ્રકાશ્યું.
 રથ=ચાર પૈડાંની ધુમટ-
 વાળી ગાડી; વહેણ
 પાઠ ઉર જો.
 કંતુસ=કૃપણ; બખીલ
 દળદર=ગરિબાન
 વિદ્યાર્થીના આશીર્વાદ=
 ભીખ માગવી તે. અ-
 સલ વિદ્યાર્થીઓ ભિક્ષા
 લાવીનેજ ખાતા તેથી
 ઝીક મારવી=પત્થરપર
 પછાડી ધોવું,
 વારસો=વડીલો તસવી
 મળેલી પૂજ

વધ્યાસધ્યા=વધારાના
સંકેતપ=હરાવની નિ-
શાની તરીકે હાથમાં
પાણી લઈ જમીન પર
મૂકવું તે

કૃપણ=કંજુસ; અખીલ
પાઠ ૩૩ મો.

અનાવટ=રચના; ગોઠવણ
નાસ્તિક=ઇશ્વર નથી એ-
મ માનનાર

નાસ્તિકપણું=ઇશ્વર નથી
એમ માનવું તે.

કર્તા=અનાવનાર; રચનાર
અસાધારણ=અણીજ

કીમતોપણું=ઉપયોગી-
પણું.

મેદ=શરીરનો એક ધાતુ;
ચરખી (એ જાડા માણુ-

સમાં વધારે હોય છે.)
કામળપણું=નાણુકાઇ

આરામ=વિસામો
સરળતા=સહેલાઈ

સંરક્ષણ=સારી સંભાળ

ભમર=નવાં
છાજલી=છજી

જતન=રક્ષણ; સંભાળ
ડોળો=આંખનો ગોળો

વાટે=રસ્તે; રાહે
નસકોરાં=નાકના દમ

લેવાનાં બે કાણું
અક્ષાંડ=આકાશ ચોમે-

રથી અંડ (ઈંડા) જેવું
જણાય છે તેમાં રહેલી

તમામ સૃષ્ટિ
અંધર=ગેરવ્યવસ્થા

ગરજ સારે છે=કામ
કરે છે

સાખ=સાહેદી; પુરાવો
પૂરે છે=આપે છે

ખુખી=તાસીર; બલિહારી
પાઠ ૩૫ મો.

વિસારે મૂક્યા વિના=
ભૂલી ન જતાં

પરસ્પર=એક બીજાનો
એદીપણું=આજસાઇ

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં

૫૩ ઝોળવવાની વિદ્યા
ચિહ્નો=નિશાની

ખોળ=તપાસ
મુનીમ=કારભારી; મુખ્ય

મહેતો
અગત્ય=જરૂર

ધ્યાન=લક્ષ
આધારે=બરોસે

ખોદાણુ=ખોદકામ
સ્વાશ્રય=પોતાની મદદ

કાળજી=ચેટક; અંત
કર્મ=નશીબ

ધારો=નિયમ; કાયદો
કૃળ=પરિણામ

અદકા=મોટો
આપ=પોતાનો

પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ

અધાથી મોટો પોતે
ઉઘમ ઉઘમ ઉઘમ(જ)

છે; નશીબ બિચારું
રાંકડું, (કંગાળ) છે

પણ ઉઘમનું

પરાક્રમ પુરેપુર (મો-
ડું) છે.

પાઠ ૩૬ મો.

સફર=લાંબી મુસાફરી

ધનાઢય=પૈસાદાર

દરીઆ માગે=જળ માર્ગે

વહાણુ વાટે

વતની=રહેવાસી

ખિસ્તી=ધસુખિસ્તને

માનનાર.

વહાણુવટી=ખલાસી

ફેપ=ભૂશિર

ઓફ=તી

ગુડ=સારી

હોપ=આશા

ક્વિસ્મન=પોટુંગલની

રાજધાનીનું શહેર છે.

નાતાલ=ધ'એજનીદીવા-

ળી; તા. ૨૫ મી ડિ-

સેમ્બરથી આઠ દિવ.

સનો તરેહવાર; ખિ-

સ્તમસ.

ભાવ=પ્રીતિ

બોમ્બીઓ=રસ્તાનો જન-
ણીતો.

કાલીકટ=મક્કાનાર કાંઠે

ખંદર છે.

મથક=મુખ્ય ડેકાણું

સિંહલદ્વીપ=લંકા

પરવાનગી=રજા; મંજુરી

આવકાર=આદરસત્કાર

સમૃદ્ધિ=દોલત

છક=દિગ; તાજુખ

નજરાણું=ભેટ

છૂટ=પરવાનગી; રજા

ધકકો=તુકસાન

પૂર્ણ=પુરેપુરી.

માહીતી=અનુભવ

ક્લિત=મલુ

પ્રવેશકર્થો=દાખલ થયો

પાઠ ૩૭ મો.

ઉમરાવ=અમીર

કીટલી=ચાદાની

નાળયુ=નળી

પ્રયોગ=અજમાએશ

અનુભવ=માહિતગારી

સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં
દેશ છે.

બુદ્ધિશાળી=અક્ષયબાજ

ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડ દેશ-

માં મોટામાં મોટું

શહેર છે.

નમુનો=ધાર; આકાર

ખામી=ખોડ

આરંભ=શરૂઆત

ધૂમકેતુ=પૂછડીઓ તારો

કલામડ=સ્કોટલાંડમાં

નદી છે.

આટલાંટિક=એ નામનો

મહાસાગર છે. (એમાં

પાણી ૩૫૦ લાખ

ચોરસ મૈલ છે.)

ઉપરાઉપરી=એક પછી

એક

ઈજનેર=ખાંધકામનો

અનુભવી

દરજ્જે=પછી; ઓઢી,

જાતબુદ્ધિ=પોતાની

અક્ષ.

અપૂર્વ=પહેલાં નહિ થ-
એલી એવી
રહેવે=લોહાની સડકનો
રસ્તો

ફતેહમંદી=જીત
નિર્ભય=ખીક વગર
ખંત=કાળજી; એતક
નવાઈ=અચરતી

હવાઈ=હવામાં ઉડે એવું
એક જાતનું દારૂખાનું
જહોજલાલી=આખાદી
પાઉંડ=પંદર રૂપીયાની
કિંમતનો સોનાનો
સિકકો.

પાઠ ૩૬ મો.

મતબેદ=વિચારદેર; દેર-
ક જણતું જુદું જુદું
કહેવું તે

એક દર=સામટો; કુલ
પુરાવો=સાબિતી
પણ=આધા; નિયમ
નિશ્ચય=ઠરાવ.

આખ્યાન=વાર્તા; કથા
શોખ=છંદછા
શામળ=નરસિંહ મહે-
તાનો છોકરો

શીઘ્ર=તરતને તરત
કરેલી
નળાખ્યાન=નળરાજની
વારતા

મામેર=મોસાળું.
કવિત્વ=કવિપણ્યું
કવિત્વશક્તિ=કવિતા
ખનાવવાની આવડત.

આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
ઓખા=ખાણાસુરની ક-
ન્યા; અનીરફની સ્ત્રી

સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી;
કૃષ્ણની બેન; અણુ-
નની સ્ત્રી; અભિમન્યુ-
ની મા.

સુધન્વા=ચંપાવતીના
રાજા હસધ્વજનો પુત્ર
પાત્ર=વિષમ
રસીલા=રસિક

પાઠ ૪૦ મો.

રહેણી=રીતમાન
પેગબર=અવતારીપુરુષ
ધમ્મજોસ=દેશોભાવનાર
ધડો=દ પક્ષો

ખલીફા=મહમદ પેગંબ-
રના વારસ

શસ્ત્ર=હથિયાર
વંશપરંપરા=ઓલાદથી
ઉતરી અન્નેલો

દમાશકસ=એશિઆઈ પુ-
ર્વસ્તાનમાં શહેર છે;
એ દુનિયામાં જુનામાં
જુનું શહેર છે.

પપ્રૌત્ર=દીકરાના દીકરા
નો દીકરો.

ખલિફાત=ખલીફાની-
ગાદી

ખગદાદ=એશિઆઈ પુ-
ર્વસ્તાનમાં શહેર છે

વૃદ્ધિ=વધારો
ધર્મધ્યક્ષ=ધર્મગુરુ
મુરખખી=મોટો

દિનાર=અઢી રૂપીઆની
કિંમતનો રૂપાનો સિ-
કકો (એ પહેલાં ચા-
લતો હતો)

તાળુખી=નવાઇ

ખળનચી=ખળનાનો
ઉપરી

દષ્ટિ=નજર

જનાનખાનું=ઐરાનું રહે-
વાની જગ્યા; રણુવાસ

દામ=નાણાં

સૂધ=ભાન; સમજ

અલ્પરશીદ=ધન-સારી

પાઠ ૪૨ મો.

દેશાટન=દેશે દેશ ફરવું
તે; મુસાફરી

શ્લોક=એ લીટીની સંસ્કૃત
કવિતા

મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત

આપવડાઇ=જાતની ખો-

ટી મોટાઈ; આપ-

ખડાસ; પતરાળ

કપટો=દુઃખો

વાધો=દરકત; અડચણ

જાતહિંમત=પોતાની

હિંમત

કૃતિ=કામ; કાવ્ય

નિહાળવું=ધારીને જોવું

અપાર=પાર વગરની;

ધણીજ

મિઠાશ=પ્રભા; આનંદ

સ્મરણુ=યાદદાસ્ત

ભાત=ધરાદો; વિચાર

પુરતી=પુરી

પાઠ ૪૨ મો.

ખારીલાપણું=અદેખાઇ

અવગુણુ=દોષ

અર્થ=મતલબ; સાર

ઉદાર=મોટા મનનો

પ્રેમી=મત્યાળુ

નીચ=હલકા મનનો

દેખી=કીનાખોર; અદેખો

ઉજળો=ખરો

ફૂરપણું=ધાતકીપણું

દેખ=અદેખાઇ; વેર

પ્રકટ થતી=શર થતી

ધોળાયા કરતો=મનમાં

રમ્યા કરતો

ધુંટાયા કરતો=ગોખાયા

કરતો

લૂણો=છો, ઇંટ, માટી

વગેરેમાં જે ખારો

જામે છે તે

ખારીલા=અદેખા

હૃદય=અંતઃકરણ; મન

ખાર=અદાવત; વેર

કાયમ=હંમેશાં

પ્રકૃષ્ટતા=આનંદથી ખી-

લવું તે

કૃત્ય=કામ; કાર્ય

સાધવામાં=પારપાડવામાં

ફલાણો=અમુક

દેખીલા=ખારીલા

ધિકાર=તિરસ્કાર

કોશળદેશ=હાલ જે અ-

દાર અયોધ્યા તથા

આગ્રા પ્રાંતો કહેવાય

છે તે

ધાતકી=ફૂર

દુસ્મનાવટ=દુસ્મનાઇ

પ્રેમ=માયા; હેત

હજુરમાં=પોતાની પાસે

વીર=અહાદુર

ભૂપણ=શણુગાર

પાઠ ૪૩ મો.

શાંતિભરી=ધીરજવાળી

કરિઆણું=તજ, લવેંગ,

એલચી, મરી, મસાલો

અખાર=જથાખંધ માલ

રાખવાનું ઠેકાણું

છુટકો=છલાજ; ઉપાય

ધારકો=એકદમ પડેલી

ઊંડી અને ભારે રીકર

મોગરો=દીવાની વાટની

સળગતી ચીણુગારી

જેત=સળગતી વાટ

રચ્યો=અનાવ્યો

સ્થિર=શાંત

આસ=ધણી; અહુ

મોર્ગ સૂઝી આવ્યો=ઉ-

પાય જડયો

પાઠ ૪૫ મો.

આશ્વિન=આસો મહિનો

માવત=હાથીને હાંકનાર

ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર

ભાંડ=મસ્કરો

વાહન=ખેસીને ફરવાનું

સાધન; ગાડી, રથ,

પાલખી વગેરે

અધીરા=ધીરજ વગરના

જાગરણ=ઉજાગરો

ભીડ=ગીરદી; ઠઠ

આશ્ચર્યકારક=નવાઇ જેવું

સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ

રમણિક=સુંદર

સ્પર્ધા=સરસાઇ; ચડસા

ચડસી; હરિક્ષાર્ધ *

ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ

ભરપુર=ભરેલાં

હાવેને બહારે જવાનો

રસ્તો આપતા હતા=

આનંદ દેખાડતા હતા

સવારી=વરઘોડા જેવું

સરખસ

વકરો=માલ વેચતાં ઉપ-
જેલા પૈસા

પારણા=અપવાસ મુક-
વો તે

અષ્ટપુણ=(અષ્ટ+પુણ)

આઠ પુણ્યાવાળો

ખુરજો=ગઢી; નાનાકિલ્લા

કીર્તિસ્થંભ=યાદગીરીનો

થાંભલો

રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને ગો-

પીઓની ઘાંડીઆ ર-

મવાની કીડા; ઘેરી-

આ જેવો નાચ

ચોધડીઆં=ચાર ચાર

ધડીએ મંદિર વગેરેમાં

જે નગારૂં વાગે છે તે

નોખત=મોઢું નગારૂં

શંખસા=શંખનો અ-

વાજ

શય્યા=પથારી

સમક્ષ=રૂબરૂ

મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-

બંધી પ્રસાદ

પાઠ ૪૬ મો.

ભાગ ૧ લો

જોડું=નરમાદા

પારધી=શિકારી; વાધરી
લાગણી દયાની અસર

સઝયું=સમજ પડી

રામાયણ=રામ અને સી-

તાના રનેહ સંબંધી ત-

થા સીતાને હરી જનાર

રાવણની માઠી સ્થિતિ

સંબંધીનું કાવ્ય

સુગ્રીવ=વામી વાનરનો
ભાઈ

હનુમાન=વાનર (એની

ઉત્પત્તિ વિષે અંજની-

ની કથા જોવી)

અંગદ=રાણી વાનરનો

પુત્ર (એ જૂદરપતિનો

અવતાર હતો)

જન્યુવાન=રામને સહાય

કરનાર રીછ (એ

વિષ્ણુના બગાસામાંથી

ઉત્પન્ન થયો હતો)

વાનર=વાંદરા

પ-તો=કામ; ઠેકાણું

અશેષ વન=બગીચાનું

નામ છે.

એધાણી=નિશાની

સમાચાર=ખબર

અનુચર=(અનુ+ચર)

સેવક; દાસ

પડાવ=મુકામ

વિદિ-સલાહનું કહેણ

વિભિષણ=રાવણનો ભાઈ

સમાધાન=સલાહ

સલાહ=અભિપ્રાય

કુંભકર્ણુ=રાવણનો ભાઈ

ઈંદ્રજિત=રાવણનો પુત્ર

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

અયોધ્યા=રામનું રાજ

નગર

ભરત=રામનો ભાઈ

(કેકેયાનો પુત્ર)

ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી

જોડકા=સાથે જન્મલા બે

બાળક

અશ્વમેધ=અધા રાજઓ

પર જીત મેળવીને કર

વામાં આવતો હોમ

પતિપત્ની=ધણીધણી-

આણી

રાજનના ધર્મ=રાજની

કરજ

હેતુ=મતલબ

પાઠ ૪૬ મો.

ભાગ ૨ જો

ભરતકુળ=ભરત રાજનો

વંશ

હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની

ઉત્તરે ૬૦ મૈલ પર

પાંડવકૌરવની રાજ-

ધાનીનું શહેર હતું

ધર્મનો અવતાર=વ-

ર્માત્મા

ગદા=આંકડાના ફૂલના

ધાટનું લોહનું બાર

હથિયાર

બાણવાળી=તીર માર-

વામાં હોથિયાર

કૌરવ=કુરુના વંશના;

ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
 નિષ્ફળ=નકામાં; ફેકટ
 સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે
 વર પસંદ કરી પર-
 લુપ્ત તે
 મન્મથવેધ=હૃદયે ટાંગેલા
 માછલાનું પ્રતિબિંબ
 પાણીમાં જોઈ હૃદયે
 બાણ મારી તેની આંખ
 વીંધવી તે
 વરમાળ=કન્યા પોતે
 પસંદ કરેલા વરને જે
 માળા પહેરાવે છે તે
 ઈંદ્રપ્રસ્થ=જુની દિલ્લી
 (એ જમના નદી
 પર હતી)
 રાજસૂય=રાજાએ કર-
 વાનો યજ્ઞ
 જુગદું=જુગાર
 શકુનિ=ગાંધાર દેશનો
 રાજા; દુર્યોધનનો
 સગે: મામે
 મહાભારત=પાંડવ કૌર-

વના યુદ્ધનું પુસ્તક
 દ્રોણાચાર્ય=અશ્વત્થામા-
 ના પિતા; પાંડવ કૌ-
 રવના ગુરુ
 રથિર=લોહી
 બીજમપિતામહ=શંતનુ-
 ના ગંગાથી ઉત્પન્ન
 થએલા પુત્ર
 વર્ણાશ્રમ=વર્ણ+આ-
 શ્રમ)=ચાર વર્ણ અને
 ચાર આશ્રમ
 સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની દરજ્જા
 સ્વરૂપ=ખરૂરૂપ
 પાઠ ૪૭ જો.
 અંગકસરત=શરીરને
 કસવું તે
 નર્યા=નિરોગી
 ભિન્ન ભિન્ન=જુદા જુદા
 જ્ઞાનતાંતુ=મગજને ખ-
 બર આપનાર તાંતણા
 ચલનવસ્ત્રન=લાલચાલ
 ઉત્સાહ=ઉમંગ
 ઢીલા=કમજોર

કંતાઈ=તવાઈ; સુકાઈ
 ગળી જાય=અશક્ત
 થઈ જાય છે
 જુદા=અશક્ત; નકામા
 સત્તા=જોર; શક્તિ
 બોજરૂપ=ભારે
 ત્વરા=ઝડપ
 પોપણ=પુષ્ટિ; બળ
 શરીર હલકું ફૂલ થાય
 છે=જનગૃતિ આવે છે
 કલેજુ=પેટમાંનો જમ-
 લી તરફનો એક ભાગ
 બરોળ=પેટમાંથી ડાખી
 બાજુની ગાંઠ; તલ્લી
 ગરદા=મૂત્રપિંડો; પેટુમાં
 રહેલી પિશાબની ગાંઠ
 મંદ=કમતાક્રાંત; કમજોર
 પુષ્ટિ=જોર; બળ
 દસ્ત=ઝાડો
 ખુલાસો=સાફ
 અપયો=અગ્રણ્ય
 કળજીઆત=ઝાડાનું
 રોકાણ

નિષક=નકામ
 ઘોડા=તરગા; ખોટા ખુટા
 ધસધસાટ=જોડાએ તેવી
 નિરૂધમી=ઉઘોગ વગ-
 રના
 વીતેછે=ખમવું પડે છે
 ચહેરો=શિકલ
 લાલી=લાલાશ; તેજ
 વદન=મુખ; મોં
 નિસ્તેજ=રીકું; તેજ વ-
 ગરતું
 પથારીવશ=માંદો; બિ-
 માર
 તાલીમઆજ=પહેલવાન
 મગદળ=હાથ કસરતનું
 એક સાધન
 બનેટી=મે છેડે ગટ્ટાવા-
 ણી કસરતમાં વપરાતી
 લાંબી સાંકડી
 હંડ=મે હાથ ને બે પગ
 જમીન સાથે ટેકી શ-
 રીરને ઉંચું નીચું કર-
 વાની જે કસરત તે

વિનોદ=આનંદ; રમત
 ગમત
 શિક્ષણ=કેળવણી
 નજર બેસે છે=ધ્યાન
 ચોટે છે
 સંજોગ=વખત
 આંખમીચીની=વગર વિ-
 ચારે; ઘણી
 હદ=સીમા; મર્યાદા
 પાઠ ૪૯ મો.
 પરોપકાર=(પર+ઉપકાર-
 ર) પારકાનું બહુ
 કરવું તે; પરકલ્યાણ
 પુણ્ય=ધર્મનું કામ
 પાપ=અધર્મનું કામ
 ઇલાદિ=વગેરે
 અનહદ=(અન+હદ)
 ધણેજ
 વિદ્યાલય=બહુવાનું ઠે-
 કાણું
 રચે=ગમે; પસંદ પડે
 બલમનસાઈ=મલાઈ
 કુશળતા=હોશિયારી

લોકોપકાર=(લોક+ઉપ-
 કાર)=લોકોનું બહુ
 વૃત્તિ=ધર્મ
 મરણ શય્યા=મરણ પ-
 થારી
 ભારે=મુશ્કેલીવાળા
 ગળું=શક્તિ
 ધસાવું=ખરચવું
 સાંકડું મન=અપિલાઈ
 દાખલો=દટાંત; ઉદાહરણ
 લોક કલ્યાણનો માંડવો
 રચે=પરોપકારનાં કામ
 કરે
 અહિત=નુકસાન; હાનિ
 પાઠ ૫૦ મો.
 વનદેવતા=વનની દેવી
 ભગવતી=પવિત્ર માન-
 વંતી સ્ત્રી
 આત્રેયી=અત્રિ ઋષિની
 પુત્રી
 સમાગમ=મુલાકાત;
 મેળાપ
 પાવન ચાઉં છું=પવિત્ર

થાઉં છું
દંડકારણ્ય=નર્મદા અને
ગોદાવરી નદી વચ્ચેના
પ્રદેશોમાં આવેલાં
વનો

પ્રવાસ=મુસાફરી
વિધન=હરકત; અડચણ
કાળજી હરે છે=મન
સંતોષ પામે છે.
સંસ્કાર=નામ પાડવું,
વાળ ઉતારવા, જ-
નોઇ દેવી વગેરે ધર્મ
ક્રિયા

અહણ્ય કરવે=સમજવાને
વિમળ=સ્વચ્છ; નિર્મળ
સુખિંય=સાર પ્રતિબંધ
હીંકરી=નાનું હીંકરું
વજ્રપાત=સખત દુઃખ
અરુંધતી=વસિષ્ઠની સ્ત્રી
(એ સમ ઋષિની સે-
વામાં હંમેશ રહે છે.)
રઘુકુળ=રામનો વંશ
મોટા=વડો

ઋષ્યશૃંગ=શૃંગમુનિ; દ-
શરથના જમાઈ
સુની=ખાલી
વજ્ર=ઈંદ્રનું હથિયાર
કોમળા=કોમળ
મહાત્મા=મોટા પુરુષ.
વાસંતી=વનદેવીનું નામ છે
અગસ્ત્ય=એ નામના
ઋષિ; વરુણ ને ઉર્વ-
શીના પુત્ર છે.

વાલ્મીકિ=એ નામના ઋ-
ષિ; રામાયણના કર્તા.
ગુરુજી તો બુદ્ધિવાન અને
ઠોઠ એ બંનેને એક
જ રીતે શીખવે છે,
તે ગુણીને સમજવાની
શક્તિ આપતા નથી;
તેમજ ઠોઠની કોઇ દિ-
વસ ઓછી પણ કરતા
નથી; તો પણ પરિણામે
મોટો ફેર જરૂર નજરે
પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
મણિમાં જેવું સારૂ પ્ર-

તિમિલ પડે છે; તેવું
હીંકરામાં પડતું નથી.
(મતલબ કે બુદ્ધિવાન
અને જડમાં મોટો ફેર
નજરે પડે છે.)

વજ્રથી પણ ધણા કઠણ
અને કૂલથી પણ ધણા
કોમળ એવા મહા પુરુ-
ષના મનને અહા! કોણ
જાણી શકે? (મતલબ
કે કોઇ જાણી શકે નહિ)

પાઠ પર મો.

પંચાંગ=દીપણું; જેમાંથી
તિથિ, વાર, તારીખ
નક્ષત્ર, યોગ, કરણ,
વગેરે માલુમ પડે છે તે
શક=વર્ષ; સાલ
વિક્રમ=ઉર્જનનો પરમાર
વંશનો રાજ.
શાલિવાહન=પૈઠણ નગ-
રીનો રાજા.
હીંકરી સાલ=મહામદ પે-
ગંધાર મહાકથા મદીને

પ્રાંતરસા આરમી મે-
પ્રાંત મુસલમાની વર્ષ

પારસી સાલ=૫૪૬૦૨-

દી વર્ષ

સંવત=વર્ષ

પૈઠણુ=મોઢાવરી નદીને

કાંઠે સહેર છે

વેતાળ=ભૂતની એક

જાત; પિશાચનો રાજ

અભિષેક=નવા રાજને

ગાદીએ બેસાડતી વેળા

દૂધ ખાણી વગેરેની

ધારા મંત્રો મોલીને

કરવામાં આવે છે તે

પાઠ પર મો.

સદાકાળ=ક મેશાં

રસ્યું=મીલીટ ચઢાવ્યું

લહેર=ખુમારી

ભંગડ=ભાંગ પીનાર

ઝાંઝ=રીસ; ચીડ

ભાસો=એક સમ; વાંસ-

ની અંદર બેસાડેલું

મોઢાનું=પૂજું

ખમરાણુ=ખુમાટા

ઢાલ=અથાવ કરનાર

ઢાંકણા જેવું હથિયાર.

નાદાની=બેવકુરી

વંશપરંપરા=પેઢીધરપેઢી

તરછોડી=ધિકારી

પરાણુ=અજાતકારે

દલીલ=કારણ; પુરાવા

પાઠ પર મો.

ખારોટ=ભાટની એક

જાત

પસાયતું=ઈનામમાં આ-

પેલી જમીન.

ઉમિં=ફમંગ; એકાએક

જે ઇચ્છા થઈ આવે તે

સંવાદ=સંવાદ જવાબ;

વાદવિવાદ.

ભોજ સમોવડ ભૂપ=

ભોજ રાજ જેવો

મોટો (વિદ્યાત્તેજક)

સમોવડ=સરખો

ઉત્તેજન=આશ્રય

ઉદુ=મુસલમાની

સિંહાસનપત્રીમી=પત્રી-

સ પુતળીઓએ કહેલી

વાત

કડી=કવિતામાંનો ચાર

ચાર અથવા બેબે

ચરણનો ભાગ

કથે=કહે

સુડામોતેરી=પોપટ કહે-

લી ૭૨ વારતા.

બધાથી સમજી શકાય

તેવી ભાષા કવિતાની તૂક

ને બધાથી સમજી શકાય

તેવી વાત, વિવેક અને

શિખામણા કહે તેજ

એક કવિ માણસ છે.

રંજન=ખૂશ.

રસ=લહેજત

પર:દુખભંજન=(પર +

દુ:ખ+ભંજન) પારકાતું

દુ:ખ દૂર કરનાર

છપા=છ ચરણની

કવિતા.

પાઠ પ્રથમ મેઘ.	મધ્યા પશુ મધ્યા ન.	પરશુપુત્ર
પ્રતિષ્ઠા=આખર; મોટાઈ	હિ=વિશા સિખ્યા પશુ	કાઠપાપાશુ=કાઠકા ને
મહાજત=મોટા માણસ;	અનુભવ કરતાં પશુ	પત્થર
લોકનાં ટોળાં	આવડયો નહિ	નિયતા=ચલાવનાર
ઝાણુ=જાળવા જનાર;	વિદાય કીધા=વળાવ્યા	અનાદિ=(અનુ=નહિ+
રમશાને જતા માણસ	પાઠ પડ મો.	આદિ=શરૂઆત=જે-
રાજદાર=રાજ કચેરી	પેગંબર=(પેગામ=સદે-	ની શરૂઆત નથી તે
સંભાપણુ=વાતચીત;	શો+ખર=લાવનાર)=	અનંત=(અનુ+અંત)
વાદવિવાદ	ઇશ્વરને ત્યાંનો સદેશો	=પાર વિનાનો
વિવાદ=સામસામા સ-	લાવનાર	ખુદા=પરમેશ્વર
પાલ જવાખ	હજરત=ઉચો દરજ્જો	પરિપકવ=પાકા; મજબુત
સતપુરુષ=સારા માણસ	ધરાવનાર મુસલમાનને	વહી=જીલ્લાઈલ ફરેસ્તા
ગામ ભેગા કરે=ગામમાં	બોલાવવામાં વપરાતો	ખુદાની તરફથી જે
દાખલ કરે.	માન ભરેલો શબ્દ	સદેશો લાવેલા તે
દિવંસત્રી=કામમાં ઢીલ	ઈસ્લામ=આરથા	અનુયાયી=(અનુ=મળતા
કરનાર માણસ; લાં-	મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂ-	+યી=જેવું) સાથે અ-
બા તાંતણા વાળી;	જક)=મૂર્તિને પૂજનાર	થવા પછવાડે ચાલના-
સુતરફેણી	શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=	ર; સેવક; શિષ્ય
વાંકવાળી=ગુણમાં આડી;	પૈસાદાર	તુચ્છકારી=ધિકારી
આકારમાં વાંકી	પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ=	સહનશીલતા=શાંતતા
આયમન=જમણી હથે-	વાળો)=માયાળુ	સદુપદેશ=(સદ+ઉપદેશ)
લીમાં એકું પાણી	પુનર્લગ્ન=(પુનરુ=બીજી	=સારી શિખ્યામણુ
લઈ પી જવું તે.	વાર+લગ્ન)=ફરીથી	વજનદાર=વજનવાળા

અમૈસર=(અમૈનસર= જનાર)=મુખી;
 આગેવાન
 પ્રાસાદિક=કૃપા ભરેલી;
 દેવી
 નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો
 ઘાટ=ઉપાય
 પ્રપંચ=કાવતરૂં
 નિરૂપાયે=નાષલાળે
 શસ્ત્ર=હથિયાર
 પર્યંત=સુધી
 પ્રસાર=ફેલાવો
 ધર્મોપદેશક=ધર્મનો
 બોધ કરનાર
 સુરાપાન=દારૂ પીવો તે
 સામાજિક=સમાજને
 લગતી
 સિરિઆ=એશિઆઈ
 તુર્કસ્તાનના એશિઆ-
 મૈનરની દક્ષિણમાં
 પ્રાંત છે.
 ઇસ્તંબુલ=યુરોપી તુર્ક-
 સ્તાનની રાજધાનીનું

શહેર છે
 બહોબલાલી=આખાદી
 કાશુબશુર=પલકમાં ના-
 શ થાય એવો; નાશવંત
 કુરાન=મુસલમાની ધર્મ
 પુસ્તક; મહમંદ પેગં-
 બર સાહેબની આગ્રા
 અને વચનોના સંગ્રહનું
 પુસ્તક.
 સવાલ-ઈ. સ.
 ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને
 ૬૩૨ માં શું બનાવ
 બન્યો? પેગંબર સાહેબ-
 ને મક્કાથી મદીને જવા
 નું કારણ શું? મહમંદ
 પેગંબર સાહેબે કયો
 ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધર્મ
 માનનારા દુનિયામાં
 હાલ કેટલા માણસ છે?
 મહમંદ પેગંબર સા-
 હેબે શું ઉપદેશ કીધો?
 અરબસ્તાન; ઈરાન,
 સ્પેન, મક્કા, મદીના,

ઇસ્તંબુલ, બસરા નકશા
 માં બતાવો.
 પાઠ ૫૭ મો.
 અહણુ કરવું=સ્વીકારવું;
 પાળવું
 દસ્તુર=મોખેદના ગોર
 અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ-
 પુસ્તકમાં કહેલા પૃ-
 થ્વીના પેદા કરનાર
 અને પાલણુ કરનાર
 નામ
 કર્તી=પારસીની જનોઇ
 સદરો=કુંડી બાહેનું
 મોટું પહેરણુ
 ધૂપ=સુગંધી ધુમાડો
 અર્પણુ=આપી દેવું તે;
 બળિદાન
 લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા
 અગિઆરી=(સંસ્કૃત
 અગ્ન્યાગાર ઉપરથી)
 (અગ્નિ=દેવતા+આગાર
 =સ્થળ)=પારસીઓના
 આતશ બેહેરામ પૂજ.

વાની જગા; પારસી-
ઓનું દેવળ; (એમાં
પવિત્ર અગ્નિ એટલે
આતશ રાખે છે)
મેઘેદ=પારસીઓનો
ઝોર; અધ્યાય

સવાલ-પારસીનો

મૂળ દેશ કયો? શા માટે
ધરાન છોડવું પડ્યું?
દીવ બંદરથી પારસીઓ
ક્યાં ક્યાં ગયા? પાર-
સીઓનો ધર્મ સમજાવો.
પારસીઓનું જ્ઞાનું
ઠેકાણું ક્યાં છે?

પાઠ પદ મો.

ગીઝની=અફઘાનિસ્તા-
નનું મુખ્ય શહેર
ટકર લેવાનો=સામે
થવાનો.

વીર=યોદ્ધા

હિંદ=ખીજો નામે; અથવા
પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર (હાલ
ત્યાં નાનું મામ છે તે

પાનપત નામથી ઓ-
ળખાય છે.)

થાણેશ્વર=જમના નદીપ-
ર પંજબમાં શહેર છે
ભંગાણુ=તૂટ; નાસાનાસ
મિટી દાણાદાણુ=તદન
પાયમાલી

મિટી દાણાદાણુ કરી
નાખી=તદન પાયમાલ
કરી નાખ્યાં; ઘણીજ
નહારી દુઃખદાયક સ્થિ-
તિમાં આપ્યા

ઘવાયો=ઘાયલ થયો
લાહોર=રાવી નદી પર
પંજબનું મુખ્ય શહેર
છે. (એમાં લેફ્ટેનેન્ટ
ગવર્નર રહે છે.)

મનમાં ખટકયા કરતી=
મનમાંથી બુલાતી નહિ;
વારંવાર યાદ આવતી.
હરણ કરવું=ખળાત્કારે
લઈ લેવું
મેદીલ=નખુશ

તુઝકારી=ધિકારી
જંગ=જખરી લડાઈ
બખતર=સોદાની જખી-
વાળો અંગરખો.
હેવાલ=વૃત્તાંત; ખ્યાન
આશ્રિત=આસરો મેળ-
વી રહેનાર.

શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાંથી
આવે છે તે પારખી
નિશાન તાકીને છોડ-
વામાં આવે છે તે.

સવાલ-મહંમદગીજની
ક્યાંનો પાદશાહ? એણે
હિંદપર કેટલી સ્વારી
કરી? સ્વારી કરવાનો
હેતુ શું હતો? પૃથુરાજને
ઓળખાવો. ઇ. સ.
૧૮૧૧ ને ૧૮૧૩ માં
શું બનાવ બન્યો? મહં-
મદ ગીજનવીએ હિંદુ-
સ્તાનપર સ્વારી કરી ત્યારે
રજપુતોના ક્યાં ક્યાં
મુખ્ય રાજ્યો હતાં?

પાઠ પદ્ધતિ મો.

જડ=મૂળ

યજ્ઞસ્વી=કર્તિ મંત્ર; ના-

માંકિત

એક=એક=નકી

તેજસ્વી=પ્રકાશીત

હેરાનગતિ=દુઃખ

લખાણ=લેખ; દસ્તાવેજ

તગાવી=સરકારે ખેડુનો

ધીરેલાં નાણાં

દસ્તાવેજ=લેખ; લખાણ

ખમ=પાણીનું રોકાણ ક-

સ્વામી આપેલા પુસ્તા

મદ્રેસા=પાઠશાળા; વિ-

દ્યાલય

સરાઓ=વટેમાર્ગુઓને

ઉત્તરવાની ધર્મશાળાઓ

પગાર=પડી રહેલી

ખેડાણ=ખેડી

ખીન=ખીન=ખીન

વિનાયકનામાર=૧૪

નિરૂપી

દયાળુ=દયાળુ=દયાળુ

દયાની લાગણી

કનડતો=હેરાન કરતો

કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ

સવાલ-તથાખવંશ

ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં

વર્ષ આલેયો? દિરોજશા-

હની મા રજપુતાણી હતી

છતાં મુસલમાન સાથે

પરણવાનું શા માટે કમુલ

કર્યું? દિરોજશાહનાં લો-

કોપયોગી કામ ગણાવો

પાઠ ૬૦ મો.

તૈમુર=સમરકંદનો મો-

ગલ બાદશાહ

પક્ષ=તરફેણ

ખુનરેણ=કતલ

સમરકંદ=રશિઆઈ તા-

તરીમાં શહેર છે (એ

માં તૈમુરની કબર છે)

અસ્તવ્યસ્ત=જિન કિન

અતિશયેકિત=હેતુ તેના

કરતાં અતિશય વધા

રીત ને કહેવું તે

દરમિઆન=અરસામાં;

વચમાંના વખતમાં

કૂચ કરવી=લશ્કરનો મુકા-

મ ઉઠાવી આમળ જવું

મીરત=આગ્રા ને અયો-

ધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં

લશ્કરી છાવણીનું શહેર

છે.

હદદાર=ગંગા નદીપર

જત્રાનું ધામ છે.

અરાજ્ય=(અ+રાજ્ય)=

અધિર; રાજ વગર

સવાલ—છ. સ.

૧૩૯૫ ને ૧૩૯૮ માં

શું બનાવ બન્યો? તૈમુ-

રને ઝાળખાવો. તૈમુ-

રની ટુંક હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧ મો.

યુદ્ધનીતિ=જડાઈ કરવા-

ની રીત

રાજનીતી=રાજ ચલા-

વધાની રીત

અંધાર=અધિરના દીકરા

હુમાયુનો પુત્ર (એનો
જન્મ ઉમરકોટમાં ઇ.
સ. ૧૫૪૨માં થયો
હતો.)

કેરેર-હામ હામ.

પટાણુ=મુમલમાનની

ઝા જાત

અવગા આધા

એલીલી નાખુશી

કાયમ અચળ

રાજ્યાધિકાર-રાજમતા

લગામ દોર, સત્તા

આચકા ખાવો-પાગ

હઠવુ.

સન્માન સત્કાર

ધર્મમંદિર દહેર દેવ

મ્થાન

દીર્ઘદષ્ટિ=લાંબી નજર

ઝંનુની=કિસ્કેરાયલો

જળયા વેરો=માથા વેરો,

માણસ દીઠ વેરો

કાયસ્થ=હિંદુની એક

જાત

મહેસુલખાતુ-જમાવ-
ધી ખાતુ

આધન અકબરી=અક-

બરના કાયદાનું પુસ્તક

અબુલફઝલ=અકબરનો

વડો પ્રધાન

વિધવાવિવાહ=પૂનર્લગ્ન

થાજે પડયુ=શાત પડયુ

અધર મટયુ

અનુપમ=જે બીજા કો-

મની સાથે સરખાવી

ન શકાય તે, સર્વોત્તમ

મીર અદલ=મુખ્ય ન્યા-

યાધીશ

કાજુ=કુરાન પ્રમાણે મ-

ન્સાફ કરનાર

સવાલ અકબરની કા-

કિંદીનું વાચન કરો. અ-

કબરે ક્યા ક્યા પ્રાંતો જી-

ત્યા ? અકબરે ક્યા ક્યા

સુધારા દાખલ કર્યા ?

પાઠ કર એ.

હાદીધાટ=અરવલી પ-

વંતનુ મેદાન

તુર્ક=મુસલમાનની એક

જાત

મેટો=મેળાપ, મુલાકાત

દેહરક્ષક=શરીરનું રક્ષણ

કરનાર

વારસ=મરણ પછીનો

હકદાર

ઉન્મત=તોફાની

ફતલ=કાપાકાપી

જખમ=ધા

એકત્ર=એકઠા

અગ્નીની વખત=આરીક

વખત

જમાવ=બીડ, ટોળું

દાખવી=મતાવી

ગ્વાલીઅર=મધ્ય હિંદ

એજન્સિયાસિધીઆ

ની રાજધાનીનું શહેર

છે.

પદબદ્ધ=(પદ+બદ્ધ)=મા-

દી પરથી ઉઠાડી મૂકવા

અથવા ચિન્નકારની જમણ

સવત્ર=અધે
તમ=ધોડાનો અધે
પુંઠળ ફરી=પાછળ ફરી
ચલુતરો=ચોતરો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપર
પ્રેમભાવ
સવાલ-પ્રતાપની અ-
હાદુરીની વર્ણન કરો.

પાઠ ૬૩ મો.

સર ટામસરો=જહાંગી-
રના રાજ્યમાં ઈંગલાંડ-
થી આવેલા વકીલ.
છૂટથી=મરજી મુજબ
જહાંગીર=(જહાં=દુનિ-
યા+ગીર=જીતનાર)=
દુનિયા જીતનાર
કોલકરાર=સરપટા;

ઠરાવ
હેવાલ=વૃત્તાંત; ખ્યાન
આમતાસ્વામતા=પરોણા
ચાકરી
જડતી=તપાસ.
માનમસ્તબો=આખર

અને મોટાઈ
ગણુના=ગણુતરી
બરાનપુર=તાપી નદીને
કઠિ મુસલમાનની વ-
સ્તીનું શહેર છે.
(અહીંનાં શેલાંને સા-
લા વખણાય છે.)

ચિનોડ=મેવાડની જુની
રાજધાનીનું શહેર છે.
અજમેર=રજપૂસ્તાન-
માં શહેર છે.
અદોઅસ્ત પડી ભાગવા
માંડયો=ગેરઅદોસ્ત
થવા લાગ્યો

ઈમિરો=કંદ્રાકટ
ધરવટ=પોતીકાવટ;લાખ-
ચારો.

ઠટ્ટા મસ્કરી=ટોળ ટપ્પા
સારા અંતઃકરણવાળો=
શુદ્ધ મનનો
શોખ=હઝળ
દાદ=ફરિયાદ
તુલા=એક પાસે પુરુષ

અને બીજે પાસે કીંમ-
તી ધાતુ કે જવાહીર
મૂકી તોલ કરવાની
ક્રિયા
કનાતો=તંબુની કપડાની
ભીંત
ખટપટ=કપટ

નુરજહાં=(નુર=તેજ+
જહાં=દુનિયા)-દુનિ-
યાનું તેજ (એયું નામ
પડવાનું કારણ એ કે
એ ધણીજ ખૂબસુરત
હતી.) જહાંગીરની
મેગમ

ફરમાન=હુકમ
સવાલ-સરટોમસ રો.
ને ઝોળખાવો. સરટો-
મસરોએ જહાંગીરના
રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે?

પાઠ ૬૪ મો.

જહોજલાલી=દબ્બો;
મોટાઈ
મયુરાસન=(મયુર=મેર

આસન=એક)=મો-	દિવાની=લેણદેણસંબંધી	તાજમહેલ = મહેલનું
રના આકારની એક;	ફાગદારી=ચેરી, ખૂન,	નામ છે, (એ મહેલ
તપ્તે તાડિસ એમાં	મરામારી વગેરે સંબંધી	શાહજહાંએ ચેતાની
હીરા, માણેક, મોતી	એલચી=તરીલ	બેગમ મુમતાજ બેગ-
વગેરે રત્નો જડાવ્યાં	હાજરી=નપાલ	મની યાદગીર ગાટ
હતાં તેની કિમત	તપ્તે તાડિસ=મયૂરાસન	આથામાં બંધાવેલો હ-
ટેવર્નિઅર નામના યુ-	ગજ=લોહનો સળીઓ	તો- એના જેવી સુંદર
રોપી ઝવેરીએ સાડા	ચોપુલીઆં=ચાર ફૂલ	ઇમારત દુનિયામાં
છ કરોડની કરી હતી	ભાથા=તીર રાખવાની	ખીજી નથી)
બવ્ય=મોટું; સુંદર	કોથળીઓ	વેનિસ=ઈટાલીમાં વ્યા-
રાજચિન્હ=રાજા તરી-	ઝાલર=ઝુલતી કોર;	ડ્રિઆટિક સમુદ્રપર
કેની નિશાની	ઝૂલ	બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઓળખાવો. ટેવર્નિઅર શાહજહાં પદ-
શાહની જાહેરાતલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તેપરથી આપણને કે માન
ધાય છે? મયૂરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે જો.
મયૂરાસન કાણ લૂટી ગયું?

પાઠ ૬૫ મો.

શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો	ઔરંગઝેબ=શાહજહાં-	ધોડકો=હાનિ; નુકસાન
સ્થાપનાર (એ શાહજી	નો ત્રીજો પુત્ર; આ-	પ્રસંગ=સંબંધ; ઓળા-
ભોંસલેનો પુત્ર થાય	લમગીર.	ખાણુ
એનો જન્મ પુના પાસે-	અનુન=અનુસ્સો; આવેશ	વિજયપુર=દક્ષિણ પ્રદેશ
ના જુનર ગામમાં	વિષમ=ઉલટાં; નહારાં;	રાજ્ય પ્રાંતમાં મોટું ને
૧૬૨૭માં થયો હતો.)	કહણુ	સામેત=દાખલ
	કુમક=મહક; આશરો	રસ=ઉમંગ; મજા

કોટો=ધણેજ	બાબુલ=દરવાજો	ખરો માનનાર
છુટકારો=છુટકો	બાબુલમક્કા=મક્કાનો	નજરકેદ=આસનકેદ
ઉત્કંઠા=ઈચ્છા; મરજી	દરવાજો; સુરત	કદો=ખરો
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર-	સુસ્ત=આગ્રહથી વળગી	અણુવિશ્વાસ=અપતીજ
માં સીના નદીપર શહેર છે	રહેનાર	મંત્રિ મંડળ=પ્રધાન મં-
છાપો મારી=હલો કરી	સર કર્યા=તાબે કર્યા	ડળ
કિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચો-	ધર્માધ=(ધર્મ+અધ)	નિષ્ઠા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કી કરનારાઓ	=પરધર્મની નિંદા કર-	વિગ્રહ=લડાઈ; ઝગડો
વિદિ=સલાહનું કહેણ	નાર; પોતાનો ધર્મ	

સવાલ—મરેડી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું દુકંદ વૃત્તાંત લખો.

પાઠ ૬૬ મો.	ગતિ=શક્તિ	દુરળીન=આધેની વસ્તુ
ધન=નકર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય બિં-	જોવાનું કાચનું યંત્ર.
શોધ=તપાસ; ખોળ	દુમાં થઈને ઉત્તર દ-	સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના
ઉપગ્રહ=મુખ્ય ગ્રહની	ક્ષિણુ જે કલ્પિત રેખા-	મોટા ગ્રહો, તેમના
આસપાસ ફરનારો	જાય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
નાનો ગ્રહ	કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આ-	અને ધૂમકેતુઓ મળી
નરી=એકલી; ખુલી	સપાસ ફરવાનો માર્ગ	થયેલું મંડળ.

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ ફરે છે ? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે ? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે ? ગ્રહ એટલે શું ? ગ્રહ શાથી ઓળખાય છે ? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે તે કયા કયા ? સૂર્યથી ધણો પાસે તેમજ ધણોજ આધે કયો ગ્રહ છે ?

સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે? દુરબીનની મદદથી કયા અહો શોધી કાઢ્યા છે? કયા અહનું તેજ વધારે છે? કયા કયા અહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે? બધા અહોમાં સૌથી મોટો તેમ સૌથી નાનો અહ કયો છે? મુખ્ય અહ સિવાય બીજા નાના કેટલા અહો છે અને તેઓ કયાં છે? અહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ? અહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે? સૂર્યની આસપાસ અહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે? અહો તથા ચંદ્રોને પોતાનું તેજ છે કે નહિ? અને નહિ તો શાથી પ્રકાશે છે? કલકત્તાના સંઅહસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે? ધૂમકેતુ કોની આસપાસ ફરે છે? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું?

પાઠ ૬૭ મો.	અર્ધગિર્ગળ	ઉપર પૃથ્વી પશ્ચિમથી
ધ્રુવનો તારો=સ્થિર	નક્ષત્ર=તારામંડળ(નક્ષત્ર	પૂર્વ તરફ ફરે છે
તેજનો તારો.	૨૭ છે)	નેનો ઉત્તર દક્ષિણ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	જુમખાં=જથા.	એકકો છેડો
મર્યાદા=હદ; સીમા	સમર્પિ=સાત તારાનું	આકાશગંગા=રાતે આ-
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે આ-	મંડળ	કાશમાં પ્રકાશની ઘોળી
કાશ અને પૃથ્વી મળી	લુપ્તક=અતિ તેજસ્વી	પરી દેખાય છે તે
મએલી દેખાય છે તે	તારો	ધુમસ=ધુમાડા જેવી
ગોળાર્ધ=(ગોળાનઅર્ધ)=	ધ્રુવ=જે કદપેલી ધરી	વરાળ

સવાલ—તારા અને અહોનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે?

ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસલના લોકોએ તારાને ઝોળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? પહેલા વર્ગમાં અતી તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા કેવા હોય છે ? નરી આંખે કયો નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગાં એટલે શું તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮ મો.

કલ્પના=અટકળ;વારણા

લીટીઓ દોરેલી હોય

અક્ષાંશ=વિષુવદ્વૃત્તથી ઉ-

વિષુવદ્વૃત્ત=પૃથ્વીના ગો-

છે તે.

ત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ

ગાળપર મધ્યમભાગે જે

વર્તુળ=ગોળ.

જગાનું જે અંતર તે.

પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી

રેખાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તને

રેખાંશ=કોઈ સુકરર

આડી લીટી દોરેલી

કાટખુણે છેદીને બને

કરેલા રેખાંશવૃત્તથી

હોય છે તે.

ધ્રુવમાં થઇને જાય

પૂર્વકે પશ્ચિમમાં કોઈ

અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તથી

કે.વું મહદ્ વર્તુલ.

જગાનું જે અંતર તે

સરખે અંતરે ઉત્તર

ચિંહ=ઝીણું ટપકું

દક્ષિણમાં જે આડી

પ્રત=નકલ

સવાલ—કોઈ પણ ચિંહ સપાટીના કયા ભાગમાં છે તે

આકૃતિ કાઢી સમજાવો. નકશામાં આડી ઊભી લીટીઓ શા માટે

દોરેલી હોય છે ? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય

કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજાવો. વિષુવદ્વૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત,

અક્ષાંશ અને રેખાંશની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો. અક્ષાંશ વધારેમાં

વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે ? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા

છે અને કયા કયા ? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કંઈ કંઈ બાબતો જાણવી જોઈએ ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે કયા કયા ? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું ? અમદાવાદ અને મુંબાઈમાં સૂર્ય કયારે જોડે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલાં રેખાંશનું અંતર છે એ શી રીતે જાણી શકાય ? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૯ મો.	તોફાન	પેટે કુંડાળા ફરતો જો-
ત્રાંસો તિરકસ	આંધી=જે પવનથી આ-	રમાં છૂટેલો પવન.
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઈ	વ્યાપારવાયુ = વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વંટોળીઓ = ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જાય છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છુટે છે તેનું કારણ શું તે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરીઆ કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે ? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તપતું નથી તેનું કારણ શું ? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયું વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે ? હિંદુસ્તાનમાં ઘણો તાપ કયારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણા-

માંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. શિઆળામાં
વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજવો. અનેક
જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું? અને તે વાક્ય કયાં તે કહો.

પાઠ ૭૦ મો.	નદીનું પાત્ર=નદીને વહે-	પાસે આ ધોધ છે
રદો=લાકડું સાફ કર-	વાનો માર્ગ	સારાંશ=(સાર=મતલબ
વાનું હથિયાર	અખોલ=ગુફા; ખો	અંશ=ભાગ) મુખ્ય
કદ=આકાર	ગેરસખા=કાનડા જિલ્લા-	મતલબ
મુરમ=મોઃ જાતના કાં-	ના હોનાવર તાલુકામાં	શૂળપાણિ=નર્મદા નદી
કરા; વારડીઆ કાંકરા	ગામ છે ત્યાંથી ૨૮ મૈલ	પર એ નામની
રેતાળ=રેતીના પથ્થરની	છેટે કોડકણી ગામ	જગ્યા છે
બનેલી		

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે
જેથી જમીન ધસાઈ જાય છે? ખડકનો ભૂકા શી રીતે થાય છે
તે સમજવો. ચુનાના પથ્થર તથા આરસપદ્માણુ જલદીથી શા કારણથી
ધસાઈ જાય છે? જમીન, ખડક અને ડુંગરો શાથી ધસાઈ જાય છે?
રેતાળ, ધોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુંબઈ ઇલાકામાં
લાલ માટી કયાં ઘણી જોવામાં આવે છે? રેતી શી રીતે બને છે?
નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે?
મુંબઈ ઇલાકામાં કયા કયા પ્રખ્યાત ધોધ છે? સમુદ્રમાં ખડક શી
રીતે બનતા હતા?

પાઠ ૭૮ મો.	પાટીની તથા નદી	ફનું ઠેકાણું
ભૂતળ=દેશની સપાટી,	નાળાં પર્વતો વગેરેની	નદ=મોટી નદી
નદી, નાળાં, પર્વતો	જે રચના તે.	રણુ=રેતીનું મેદાન
વગેરે સંબંધી હકીકત	હિમાલય=(હિમ=પરફ+	ખાળે=અટકાવે
ભૂતળ રચના=દેશની સ-	આલય=ઠેકાણું)=પર-	અટકાવ=રોકાણ

સમઘાત=સરખી; મધ્યમ	કદાવર=શરીરે	પુષ્ટ	કમળેર=નળળા
સર; ધણી ગરમ તેમજ	બિનાશ=ભેજ; શરદી		ખાનપાન=ખોરાક ને
ધણી ઠંઠી નહિ એવી	કસરીઆ=કરકસરથી		પાણી
માફસર=જેમએ તેવી	કામ કરનાર		નાળિએરી=નળિઆનાં
સાહસિક=હિંમતવાન	કસ=રસ		પ્રમાણુ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાંસુધી કેટલી છે ? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે ? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું ? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હારો ગણાવો. હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યા ક્યા છે ? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને સૂકા પવનને કોણુ અટકાવે છે ? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ ? કોંકણમાં વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું ? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે ? કોઈપણ પ્રદેશની હવા જાણુવા માટે ક્યાં ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં ? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકોપર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રજપુસ્તાનની હવા તથા તેની લોકોપર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઈલાકો, બંગાળા પ્રાંત. મધ્યહિંદ અને પંજાબની જૂતળ રચના તથા તેની લોકોપર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી બાબતમાં ફેર છે તે કહો; અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૮ મો.	જવાના	લોહાની સડક=રેલવે
વહેવારના = આવવા	અમલ=સત્તા; રાજ	ગવર્નર જનરલ=ગવ-

નગરો ઉપરી

પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર.

આવેલું છે.)

ખુલ્લા મુકામેલો છે—વ-

(એ મોડું લશ્કરી

અનુક્રમે=એક પછી એક

પરાસમાં આવે છે

અને વેપારી મથક

દર=ભાવ

ઉપલાણે = ઉપરની

પેશાવર=વાયવ્ય સરહદ

ખૈયર ઘાટને નાકે

બાબુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે અને

તે કયા કયા? કઇ કઈ મોટી કેટલી સડકો ક્યાંથી નીકળી ક્યાં

મોટાં શહેરોમાં થઇ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોહાની સડક

કયા જગતમાં નંખાઇ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા?

તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી નંખાઇ? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે

રસ્તા છે? મુખ્યત્વે પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે?

તે રસ્તે ઉપદ્રાં શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે?

કની મુસાફરી કરતાં આગગાડીની મુસાફરીમાં શા શા

ફાવત છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં

મેટાં શહેરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા

મૈલનું અંતર છે? હિંદુસ્તાનની કઇ કઇ મોટી નદીઓમાં

ગળેાટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? ગંગા નદીમાં ક્યાં સુધી

ગળેાટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? કોચીન, ત્રાવણકોર અને

મલબાર કાંઠાની થડમાં કેવાં સરોવર છે?

પા. ૯૩ મો.

નમસ્કાર=પ્રણામ

ઉતારવા માટે બાંધેલો

પરમસ્તેહી = ધણીજ

વિશેષ=ખીલું; વધારામાં

લાકડાનો ઘાટ

પ્રીતિવાળા

સુખરૂપ=ક્ષેમકુશળ

વેરાન=ઉજ્જડ; વસ્તી

રા. રા. = રાજમાન

જહાજો=મોટાં વહાણો

વગરનો

સાજેશી

ડોકો=માલ ચલાવવા.

કાથી=નાળિયેરની છાલ

માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં

બંદર છે (અહીંઆ
દીવાદાંડી છે)

પોરબંદર=સુદામાપુરી;

કાઠિઆવાડમાં બંદર છે

પ્રસિદ્ધ=જાણીતા

આયાત=પરદેશથી આ-

વતો માલ.

નિકાસ=બીજે દેશ જતો
માલ

ગણતરી=હિસાબ

ઉચલપાચલ=આપ લે

વટાવી=ઝોળાંગી

અનુકૂળ=માફક

પોર્ટુગલ=યુરોપખંડની

પશ્ચિમમાં દેશ છે.

ઇમારતી કાટ=ઇમારત

બાંધવામાં વાપરવામાં

આવતું લાકડું.

કોચીન=મદ્રાસ ઇલાકામાં

દેશી રાજ્ય છે.

મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંબઈ, રત્નાગીરી, ગોવા,
કારવાડ, માંગલોર અને કોચીન એ શું છે અને ક્યાં છે ? અને
ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો.
કરાંચીથી કાલખો જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે છે તે
અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૭૪ મો.

રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય
શહેર છે.

અર્થે=વાસ્તે; માટે

સિકોના=એ નામનું ઝાડ

છે એની છાલમાંથી

કિવનાઇન બનાવે છે

માફક=અનુકૂળ

જળ=દાંટા

પોંડેચરી=મદ્રાસ ઇલા-

કામાં ફેંચતી રાજધાની

નું શહેર છે.

કમાવેલાં=પકવેલાં

છાછર=ધણા ઉડા નહિ તે

તેગાપટ્ટણ } =મદ્રાસ

મછલીપટ્ટણ } ઇલાકા-

વિજગાપટ્ટણ } માં કોરો

મંડળ કાંઠા પર બંદર છે.

ગંજમ=મદ્રાસ ઇલાકામાં

બંદર છે.

લાડું=નદીના કાંઠાની

રેતાળ જમીન

ચિતેગામ } =બ્રહ્મ
આકિઆમ }

દેશના પશ્ચિમ કિનારા

પર બંદર છે

ખનીજ તેલ=જમીનમાં-

થી નીકળતું તેલ;

કોરોસીન તેલ

ચિલ્કા=મદ્રાસ ઇલાકામાં

ખારા પાણીનું સરો-

વર છે.

તેજ=માલની ધણી

આવ જ થાય તે

સવાલ—કાલબોમાં બધા દેશોની આગળોટા શા માટે આવતી હશે ? કાલબોના બોલાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોંડેચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટ્ટણનો નિકાસ માલ કહો. વિજ્યાપટ્ટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા કઈ નદીના કાંઠાપર છે અને તે શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પડવાનું કારણ શું ? ચિતેગામ અને આકિઆખ બંદર ક્યાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? તથા શું વધારે પાકે છે ? એની હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

પાઠ ૭૫ મો.
વહીવટ=કારભાર
સંસ્થાન=દેશી રાજનું
રાજ્ય
ક્ષેત્રફળ=લંબાઈ પહો-
ળાઈનો. ગુણકાર

પ્રતિનિધિ=બીજાને બદલે
કામ કરવાને નીમાયલો
અધિકારી; એજન્ટ;
મુખત્યાર
સેક્રેટરી=કારભારી
સંયુક્ત=જોડાયેલા
હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત

નીમાયક=જોડવણ
મંજુરી=પરવાનગી
હસ્તક=તાબે; હાથમાં
ઈંડીઆ ઓફિસ=હિંદ-
ની કચેરી.
વાઇસરોય=રાજાને બદલે
નીમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલા છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો. સર્વથી મોટાં દેશીરાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણ અને તેની નીમણૂક કોણ કરે છે ? વાઇસરાયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને દરેક સભાસદો કયા કયા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? કયા કયા કામપર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે કયો

અધિકારી નિમેલો છે અને તે કાના તાબામાં રહી કામ કરે છે ?
 ગવર્નરો, લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશ્નરો, અને રેસિડેન્ટ બ્રિટિશ
 હિંદુસ્તાનના કયા કયા ભાગપર છે ? મુખ્ય કમિશ્નરો અને કમિશ્નરોને
 કઈ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે કયા કયા
 કામો છે ? હિંદના વહીવટની ઓફિસ ક્યાં છે અને તે ઓફિસને
 શું કહે છે-

પાંચમી ચોપડી ભાગ ૩ જ ના અર્થ.

પાઠ ૭૬ મો.	અવકાશ=ખાલી જગા;	અવસ્થા=સ્થિતિ; હાલત
વાતાવરણ= (વાત =વા	માગ	પ્રાણવાયુ=ઝોકિસજન
આવરણ=ઢાંકણ(પૃથ્વી-	વાયુશોષક=વા	કાલગ્યાસ=કાલસામાંથી
ની આજુબાજુ વીંટા-	લેનાર	નીકળતો વાયુ
યલો વા	સિદ્ધિ=સાબિત; નક્કી	કાર્બોનિક એસિડ આસ
ગળે નહિ ઉતરે=મગ-	દળ=કદ; જડાદ	=કાર્બોન અને ઝોકિસ-
જમાં નહિ ઠસે	ટન=મુલ્યધનો ૮૦ મણ;	જન મળવાથી થયેલો
પરપોટા=પાણીમાં વાને	૨૦ હંદ્રવેટ	વાયુ. એ ઝેરી છે.
લીધે જીડી આવતા દુકા	કામ=વાસણ	

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો ? વાતાવરણ એટલે શું
 તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે ? હવા હોય તો તે
 સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત સાચી સાબિત
 કરી શકશો ? આપણા ફરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર

છે અને એટલો બાર છે તોપણ આપણે છુદાઈ જતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ધન નથી તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા બે વાં છે ? દીવો દેવતા બળવાને અને શ્વાસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે ? ઓકિસજન જે વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે મેળ્યો છે ? કાલગ્યાસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭ મો.

અનુરૂપ=આબેહુબ; નક-
લે નકલ
અડખે પડખે=બાજુ-
બાજુમાં
ખુદી વળ્યો=ફરી વળ્યો
પડધો=સામે અવાજ
ધોર=અવાજ; ધ્વનિ
પડખમ=એક વાજન
પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+

ધ્વનિ)=સામે અવાજ;
પડધો
ધડો=દાખલો
તોછડાઈ=હલકાઈ;
અવિવેક
સમ્યતા=સલુકાઈ;
વિવેક
જડ=નિર્જીવ
અદબ્બ=માન; વિવેક
છાંદી લઈ=બંધ કરી

ટાર=કાલસામાંથી નીક-
ળતો પ્રવાહી ડામર
કાલસાવાયુ=કાલગ્યાસ;
જેના દીવા થાય છે
તે ગ્યાસ
કાળાંતરે=વખત જતાં
ખાણીઆ=ખાણમાં, કા-
મ કરનાર મજૂર
ધાડ=આફત

સવાલ—પડધો એટલે શું ? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ ધેવી ?

પાઠ ૭૭ મો. દોહરો.

દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેહુબ જવાબ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તોપણ તેઓ જેવું બોલે તેવું જ સાંભળે.

પાઠ ૭૮ મો.	અન્યથા=તાનુપ	ખીજેયુગ=ત્રેતાયુગ (યુગ
જુનાજમાનાનો=અસલી	ડામર=ખનીજટાર; જડુ	ચાર છે સત્યયુગ, ત્રેતા,
વિચારનો.	કાળું પેટ્રોલ્યમ	દ્વાપર, કળિયુગ)
ગોદી=વહાણુને લાંગર-	તરંગ=તર્ક	ફર્ન=નેતરના જેવો ભે-
વાની જગા; બાંધેલી	ગાઠનિદ્રા=ભર ઉંઘ	જવાળી જમીનમાં
ખાડી	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી	થતો છોડ

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે ? કોયલા શી રીતે બન્યા હશે ? કોલગ્યાસ શી રીતે બનાવે છે ? ખનીજ અને સાધારણ કોયલાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯ મો.	ચકલી=ચાવી	ગિડતી ઝીણી ધાર
ટગર ટગર=એકી ન-	સેર=પાણીની ઉંચે	સવેળા=વેળાસર
જરે; ધારીને		

સવાલ—લવજ્જા પુવારો ઉંચે ગિડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે પુવારો ગિડે છે ?

પાઠ ૮૦ મો.	ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી	પાણી ઠરી જાય છે
પારો=એક જાતની	માપવાનું યંત્ર; થર્મો	ઘટ=જડો
સફેદ રંગની પ્રવાહી	મીટર	એકત્ર=એકઠા; ભેગા
ધાતુએ ઠંડા મુલકમાં	હિમખિંદુ=એ ખિંદુપર	વિસ્તાર પામે=ફેલાય
ધનરૂપે હોય છે)	પારો આવે ત્યારે	આંકા=નિશાન
		માગ=અવકાશ

સવાલ—પારો શું છે ? પારાનું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા ધણો ભારે છે ? એક વાસણમાંથી ખીજ વાસણમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઈ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણીને ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે.

કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતાં પાણી ભરવાના ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પાણી શી રીતે ભરે છે ? હિમખિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું ખિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે ? અને તે ત્રણમાં કેરું શું છે ? તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ, ફારનહાઈટ, અને રોમર. સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦, ફારનહાઈટમાં ૦ થી ૩૨ અને ૩૨ થી ૨૧૨, રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઈટ વધારે ઉપયોગી છે કારણ કે હિમખિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી એનાથી જાણી શકાય છે.

પાઠ ૮૧ મો. પડદો=પડ; આંતરો ડવાનો સંચો.

રપટ=ખુલ્લું

કાર્ય=કામ

લાગ=તક

દાંડો=હાથો

બંબો=પાણી ઉંચું ઉડા-

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબિત કરો. પાણી ભરેલા સીસામાંથી હવા શોષી બાંધે છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે કહો. પીચકાદી ને બંબાની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨ મો.

ધટાલિ=યુરોપખંડની

ધારણા

ઉપયોગ=વાપર

દક્ષિણમાં દેશ છે

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=

વાયુભારમાપક યંત્ર=

કોશીશ=ચત્ત; મહેનત

દરેક

વાનું દબાણ જાણવાનો

મૂલ=અપરો

સંબંધ=કાચની નળીમાં

સાચો

પ્રવીણ=માર્ગનીમારૂ

પાણીની નળીની દાંડી

મેક=સારો

અનુમાન=અટકાળ;

સંબંધ=આમાં; અસરો

ચેતવણી=અખર; સૂચના

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બાંધના કામમાં જ થયા છે કે બીજા કોઈ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુભારમાપક યંત્રો બનાવ્યાં છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઈંચની ઉંચાઈએ હોય છે ? કેટલા ફુટની ઉંચાઈએ પારો એક ઈંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી પર્વતની ઉંચાઈ શી રીતે માપી શકાય છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જણાવવાનું કારણ સમજવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થતા ફેરફારની નોંધ ક્યાં રાખવામાં આવે છે ? અને તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ કયા કયા કામમાં થાય છે ? એરોમિટરમાંનો તમામ જારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૨૮ ઈંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩ માં.

એકદળ=દાળ વગરના

દ્વિદળ=એ દાળવાળાં

આડકતરાં=વાંકાં ચુંકાં

ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનું

ઢાંકણ

વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણનાં

નાનાં પાંદડાં

લાગુ=બંધ બેસતો

બીજાશય=(બીજ+આ-

શય)=બીજને રહેવાનું

ઠેકાણું

દાડી=ડીંકું

રેસા=તાંતણાં

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગો પાડી શકાય ? અને તે કયા કયા તે દાખલા આપી સમજવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના બીજાં ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, શરૂ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય છે ? એકદળ

અને દ્વિદળ વનસ્પતિનીના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ અને વનસ્પતિના ફૂલમાં શો ફેર છે ? ત્રિકલળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો; અને એવી વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪ મો.	કેસર=તાંતુ; તાંતણા	=સરખે અંતરે
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોલાણું	આતુરના=ઉમેદ
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો ભાગ	પરાગકોશ=પરાગનો જથ્થો	સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ=જોડાવું)=મેળાપ,
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	સમાંતર=(સમ+અતર)	બેગા થવું તે,

સવાલ—ફૂલમાં કયા બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસરને અવશ્યની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુરુષકેસરમાં કયા કયા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધાંજ ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસર હોય છે ? પુરુષકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલાં ઢાંકણ હોય છે અને તે કયા કયા ? ખીજાશયમાં શું બરેલું છે ? દરેક ઇંડામાં શું હોય છે ? ફળ સાથે બંધાય છે ? ખીજાશય પકવ થઈ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાનું શું થાય છે અને તે ક્યાં રહે છે ? ખીજાને રોપવાથી શું થાય છે ?

છે ? વાંજરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યનાં નજીકનાં સમાં કહીએ
છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨ મો.	પત્થર	સિદ્ધશાસ્ત્ર=કૌતરગામ ની વિદ્યા
બેડાળ=(બે=નહિ+ડાળ =ધાટ) ધાટ વગરના કદરૂપા	તલુખા=ચિલુગારીઓ ગરમાવો=ગરમી; દંક ઓપેલાં=ધસીને ચળક-	શ્રેષ્ઠ=ઉમત; સૌથી સરસ
કલેદુ=ઠીકરાની તાવી	તાં કરેલાં	
ચક્રમક્ર=એક જાતનો	મુકરર-નક્કી	

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કવી રીતે સુધારો થયો તે
કુંકામાં કહો.

પાઠ ૯૩ મો.	પૃષ્ઠ=ભાગ	રજ્જુ=તાંતણી; તાર;
મગજ=ભેજુ; માથાની અંદરનો ભાગ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવ-	દોરી
ધડી=પડ	નાર તાંતણી; મગ-	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી-મગજનો દા-	જને ખચર પહોંચા-	મગજતંતુ=જ્ઞાનના
બડો (ભાગ	ડનારી કીણી તાર	સત્ત્વની નસ
તાલકુ=ખોપરી ઉપરનો	જેવી નસો	કાસદ=ખેપીઓ; ટપાલી
	કલેજુ=કાળજી; પિતાશય	

સવાલ—મગજનું ઢાંકણ શેતું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે
છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના કયા
ખે અડધીઆ છે ? માણસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે ? મગજના
ભાગમાં મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં
ધક્કો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો

નાનો બાથ ક્યાં છે તે જાણવો. મગજનાં નાના ભાગનું કામ શું છે ? આ પાઠમાં આપેલા મિત્રોનો નમુનો કાઢો. અને મગજ તથા ચાનવુંવું વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪ એ.	પોલ=વકાશ; ખાલી	ઉચ્છ્વાસ=દમ મૂકવો તે
આસોચ્છ્વાસ=દમ લેવો	જગા	બખોલ=પોલ
ને દમ મૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	ધમણ=વા કુંકવાનો
અસ્વચ્છ=(અ+સ્વચ્છ)	આસનળી=આસ લેવાની	સાંચો
=મેણું	નળી	

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આગળ છે ? ફેફસાં કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં છે ? ફેફસાં કોનાં જેવાં છે ? ફેફસાંમાં કયો ગુણુ છે કે તે લાંબુ ડુંકું થાય છે ? ફેફસામાં લોહી શી રીતે સ્વચ્છ થાય છે તે વર્ણવો. ફેફસાં ધ્રુલવાનું તથા સંકોચવાનું કારણુ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કોને મળતી છે ? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી બંધ થાય તો શું થાય ? આસનળી અને ફેફસાંનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫ એ.	કસુંબી=કસુંબાના રંગનું	ગેર=લાલ માટી
જરદી=પિળાશ પડતો	લાલ; રાતું	હારડાં બેડાં=એક જાતનાં
નિચોવી=પાણી કાઢી	કીરમણ=કીરમણના	ફળ
નાખી	જેવો રંગ; ગુલબાસી	એલીઝરીન=કોલટારમાં-
પાપડખાર=સંચોરો	સુરંગી=રાતો રંગ	થી કાઢેલો એક
કાંજ=લાહી; ખેજ	મિશ્રણ=મેગ; મેળવણી	જાતનો રંગ
સુરંગી=તેજ	બો=ખરાબવાસ	
મપક=મપકો	છીપા=લુગડાં છાપનાર	

સવાલ—રંગરેજે કસુંબીના લુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેટો કેવી રીતે રંગ્યો ? રંગ્યા પછી ઘઉંના લોટની કાંઈ અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું ? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી કયા કયા રંગ બને છે ? ગદલમાંથી કેસરી રંગ તથા અબ્બાસી, કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે ? અસલ દેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા ? ગળી ક્યાં બિજે છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ કયા કયા બે મિશ્રણો લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યા હતા ? એલીઝરીન શું છે તે તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬ મા.	ગુદે છે=કસણે છે	ચાક=કુંભારનું ચક
લાલ=ઘોડા ગધેડાનાં	મુલાયમ=નરમ	પેટું=વચ્ચે ભાગ
લીંડાં.	ગારો=પલાળીને કોસ-	કાચકો=કાચકીનું ફળ
હલવાળે છે=નવાઈ નેવી	છેલું મટોકું	ટપરે=ટીરે
કારીગરી કરે છે	ખીલડો=ખુટો	

સવાલ—કુંભાર મટોકી ક્યાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શા લાભ ? બટ્ટીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? ક્યાંનું કુંભાર કામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭ મા.	કોણી=હાથની વચ્ચેનાં	ટેકો=ટેકણુ
ખુણું=ઘોડો બેડો ને	સાંધો	
લાંબો સાકડીનો કટકો	ઉપાલન=હંચુ કરવું તે	

સવાલ—ઉચ્ચાલનમા મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે (યાત્રિક શક્તિ છ છે ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરગડી, ઢોળાવ, ફાયર, ફેર અથવા પેચ)

ખાઠ હટ મો.	વેન=બિલ્લમ	પાટો જડે છે તે
ગરગડી=પરેડી	આરા=દાંતા	ગાળામાં-ખાલી જગામા
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	ખોબણુ=ખાડો	
નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈડાંપર લોઢાનો	

સવાલ—ગરગડી વડે કુંવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે હવે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શા છે ?

કવિતાના અર્થ તથા સમજૂતી.

ખાઠ ૭ મો.	=પુરુષોનો ધણી;રાજ	કનક-મોનું; હેમ
ઋષિ=મુનિ	સુદામા=શ્રીકૃષ્ણનો ભક્ત	મણિમય=મણિવાળા
નરપતિ=(સં)(નર+પતિ)	દારામતી=દારકા નગરી	કાંગરે=કોટની ટોચે
મુનિ (શુક્રેવ) કહે છે હે રાજ (પરીક્ષિત) તું સાંભળ,		
સુદામાએ દારકા નગરી જોઈ, તેનો સેનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાંગરે ઉપર ઉચ્ચ ન્યતનાં શ્વેત જડેલાં હતાં.		
દુર્ગે=કિલ્લાપર	શંભુ=(સં+શમ્ભુ)=	ચારે વર્ણનાં આદ્ય;
ધન=નિધાન	મેળાપ	ક્ષત્રિય; વૈશ્ય, શૂદ્ર
દુંદભી=નોખત	વર્ણ=જાત	સ્થાન=નહાવું તે

કિલ્લાપર ધણું નિર્મિત થયેલું હતું, અને ત્યાં મેળાપ નગરી

પાઠ ૮૫ મા.

અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુ-
ષ્પ=ફૂલ)=ફૂલ વગ-
રની; અદળ
મુખ્યત્વે=ધણું કરીને
પરિપક્વ=પુરા પાકા
અપુષ્પ=(સ=સાથે+પુ-
ષ્પ=ફૂલ) ફૂલવાળી

૫હિ=વધારો

જળાશય=(જળ=પાણી
+આશય=ઠેકાણું)=
પાણીનું ઠેકાણું જેમઃ
નદી, તળાવ, કુવા.
વાવ વગેરે.
અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ
વગરની

પાધરો=કાગલોજ

પિંડ=ગોળો
પંકિત=ખત; વર્ગ.
સમૂળમાં=ખીલકુલ; મુદ્દલ
સમાવેશ=સમાસ
પાન=પાંદડાં
વિચિત્ર=નવાઈ જેવી

સવાલ—હંસરાજ શું ? અને તેને લોકો શા માટે રોપે છે ?
હંસરાજ ધણું કરી ક્યાં લિગે છે ? હંસરાજ કયા મુલકમાં મોટા
થાય છે અને કયા મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં
હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની
નસો કોના જેવી હોતી નથી અને કોના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ
વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ
કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળને
પાન હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો કેવાં હોય છે ? સમૂળમાં
પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો. દુગ કેવી જગામાં થાય
છે ? બેકિટરીઆ નામનાં જીણાં જંતુ એ શું છે ?

પાઠ ૮૬ મા.

મંજરી=માંજર; ફૂલને
ઠેકાણું જેસે છે તે
મોભ=ધરની વચમાંનો

આડો થાંભલો.

પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું
કે તેને એક ઠેકાણેથી
બીજે ઠેકાણે પહોંચા-

વાનું સાધન.

સાવરણી=ઝાડુ; વાશીફ
કાઢવાનું સાધન
મશાલ=મોટો કાકડો

કાથો=નાળિયેરના રેસા	તાસક=ઢાંકણ	શૂળ=કાંટા
કામણાં=પશુને ધજે	સ્વાદિટ=સ્વાદવાળું	પરડા=આવળની શીંગ
આંધવાના દોરડાં	પુરણુપોષી=વેઢમી	ટીશી=ખીલ્યા વગરનાં
ડોયો=લાકડાની દાંડીનો	કલ્પવૃક્ષ=ધ્રુવેલું આપે-	પાંદડાંનો જથ્થો.
મોટો ખજો	એવું સ્વર્ગનું ઝાડ	

૨. ૫૬.—નાળિયેરીનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે ? મંજરી ફૂટ્યા પછી કેટલા વખતમાં નાળિયેર બધાય છે ? સારી જમીનમાં ઊગેલી નાળિયેરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલાં નાળિયેર ઉતરે છે ? નાળિયેરી કેટલાં વરસ સુધી ફળે છે ? નાળિયેરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. આવળની છાત્ર, પરડા, આવળ, ગુંદર અને કાંટાનો ઉપયોગ ગણાવો.

પાઠ ૮૭ મો.	અઘાપિ=હાલ સુધી	હગાર=ઘાંડી
હિંદી શહેનશાહત =	અણીશુદ્ધ=જેવું ને તેવું	સમીધ=અમિ સળગા-
બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન	રાગાન=રંગવામાં વપ-	વવાની લાકડી
ધેર=ધેરાવો	રાતું તેલ	વડવાઇ=વડની ડાળી-
પાલાં=ખપેડાની ટટી	ઉધઇ=કાગળ, લુમડાં	માંથી ફૂટેલા દોરી
અસ્તર=માહેતું પડ	વજેરેમાં પાકે છે તે	જેવા ફાટા
ઓપ=ચળકાટ	જંતુ	કખીરવડ=શુકલતીર્થની
ટકડિ=ધણો વખત	મળતું=પાણી જતું	સામે મંળવર વડ છે.
ચેરે એવું	ટેટા=વડનાં ફળ	ધટા=ઝાડનો ભરાવ

સમાલ—સાગ ક્યાં ક્યાં ધણો ઉગે છે ? અને ત્યાં ધણો ઊગવાનું કારણ શું ? સાગનાં પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં

આવતાં હતાં ? સામનું ઝાડ વધારે ટકાઈ શકે છે ? જિંદગી
તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સામના લાફડાનાં
વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડના ઝાડનું વર્ણન કરો અને તેના
ઉપયોગ કહો. કખીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો ?

પાઠ ૮૮ મો.	પુરી	સુગંધીદાર કેસરીઆં
આતુરતા=ઇચ્છા; મરજી	સતેજ=વધારે જાગૃત	દાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
યોગ્ય=લાયક; જોઈએ	જંજળ=ખટખટ	ડીનું ફૂલ
તેવા; બધાએ સ્તા	ફણુગો=અંકુર	ટમેટા=વિલાયતી વેમણ
અધવચ=વચગાળે	પ્રસંગ=વખત; તક	કલમ=ઝાડની ડાળી
સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ) પુરે	પારિજાતક=એક જાતનું	કાપી રોપતી તે

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણુસમજી માખાપો શું
કરે છે ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવ-
વાની ઇચ્છાને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિશાળના
બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ગ
પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯ મો.	ખોળીઆં=શરીર	કોશિટો=લાંબી ગોળ ઈંડા
રેશમ=હીર	સંજોગ=ખનાવ; પ્રસંગ	ભરાઉ=પુટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુટ=જોરાવર	પરિપૂર્ણ=સંપૂર્ણ; સાગી
ફાર; જુદાં જુદાં	ખાલ=ચામડી; ત્વચા	પેટે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆં શા માટે બદલતાં પડે છે ?
રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું મિખામણુ મળે છે ?

ખાંડ દર મો.	પોલ=પોલાણ	સેવે છે=હું ફાળા રાખે છે
ઈંડું=એડું	પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક	શિરા=રક્તવાહિની;
ધાખા=ડાખા	જરદી=છંડાની ઢાળ;	રગ; નસ
કોટલું=કોચલું; ઢાંકણ	છંડાની સંફદી વચ-	અદૃશ્ય=આલોપ; દેખાતું
રોગાન=એક જાતનું	માંના પીળો ભાગ	બૃધ; ગૂમ
મિશ્રિત તેલ	સમતોલ=(સમ+તોલ)	
તવ્યા=ચામડી	સરખું વજન	

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઈંડાં મૂકે છે ? શાહમૃગનું ઈંડું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નળા માણસોને ઈંડાને કયો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને તે શા કરણથી ? સંફદીની વચમાં શું હોય છે ? ઈંડું ચામ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાને ધડકો કેમ નથી લાગતો ? ઈંડામાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરધી કેટલાં ઈંડાં મૂકે છે ? મરધીનાં ઈંડાં સેવવાની હકીકત કહો. ઈંડાનું ચિત્ર કાઢી સમજાવો.

ખાંડ દર મો.	છલગ=ફાળ	બળિએલ=ખારીલો
લંગુર=વાદરા	તૂલ=ઝિભા છોડ	ગંધ=સોખત (પાંજરે
નીલ=આખે ડીલે કાળા	કપિઓ=પુછડી વગરના	હાડપિંજર=હાડકાનું
વાંદરા	બે પગે ચાલનાર વાદરા	અનુમાન કરે છે=ધારે
ઠેંડ=કુદકા	વાંદર=વાંનરો; વાનર	છે; અટકળ કરે છે

સવાલ—વાંદરાં કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે ? વાંદરાંના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? પુછડી વગરના વાંદરાંની હકીકત કહો. ઉરાંગઉટાંગનો અર્થ શો ? અને એ વાંદરાં કયાં આવે

વાગી રહ્યાં હતાં; જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતનાં
બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર) લોકો આતીને નહાય છે. (૨)

પુર=શરીર	નમીયવાળેદ પવિત્ર	રૂપ=દેખાવ
ભગવાન=(મ)(ભગ=ન-	મહાપુરોતે ભગવાન	પળે=જાય; દોડે
મીય+વાન=વાળો)-	કહેવાનો રિવાજ છે.	

તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાથા, તે પછી પોતે શહેરમાં ગયા
તેમનો દેખાવ જોઈને બધા લોકો જોવાને માટે એકઠા થયા તેમાં
નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેમને ખીજવે. (૩)

જાદવ સ્ત્રી-યાદવોની	નત-નિયમ	રેડો)-ધણાજ
બાયડી	તપ=તપશ્ચર્યા	ભરથાર=ધણી; વર
ધન્ય=શાભાસ	અપાર-(અ=નહિ+પાર	

યાદવોની બાયડીઓ માંહે માંહે તાળી આપીને હસતી હતી,
અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ
ધન્ય છે ! જે સ્ત્રીઓ ધણાજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કાઢી હશે તેજ
સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે ! (૪)

હાઉ=મિહામણો માણસ	હામણો	પુણ=પાછળ; વાંસે
વિકરાત=અયંકર; બિ-	એટા=મશ્કરી, મજાક	સણી=સાંભળી

એક કહે છે કે મિહામણો હાઉ આવે, (એને) બાળકને
દેખાડે કે તેઓ રડતાં રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ધણી
મજાક થતી હતી, તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫)

ભાખે=ભોલે; કહે	ગાલ વળવે=ગાલ વ-	પુઠે=પાછળ
વળકે=અળવે	ગાડે; હાસ્ય કરે	

તેમની પાછળ છોકરાંઓ કાંકરા નાખતા, (પણ) સુદામા તો મોઢથી હરિ હરિજ બોલતા હતા નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬)

ઋખી=મુનિ; ઋષિ	માણસ	સમાચાર=ખબર અંતર
સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર	દષ્ટિ=નજર	

કાંઈ ઘરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઊભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી. (૭)

કૃપાનાથ=(સ)(કૃપા=મ-	વાળા; દયાળુ	પ્રતિકત્તર=સામે જવાબ
હેરખાનીનાથ=ધણી)	મયા=માયા; મહેર	દર્શન=ભાવથી જોવું તે
=ધણી મહેરખાની-	પ્રતિ=સામે	મન=મંઝા; મરજી

(પછી જાદવે કહ્યું કે) હે મહેરખાનીના ભંડાર! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરખાની કાઢી છે? પછી ઋષિજીએ સામે જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮)

તે જાદવે રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર કાઢી, તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે એટલી જીડ કે સીધા આવ્યું જવાસું નહિ. (૯)

હાટ=દુકાનો	જડેલાં હોય છે તે	અટારી=ઉંચી મેડી;
ચૌટાં=અખરો	ગોખ=ગોખલા; ધરના	ઉંચો માળ
ચોક=ખુલ્લાં મેદાનમાં	આગલા માળનો ર-	મેડી=માળ
ભરાતો અખર; ગુ-	વેસ ઉપરથી બહાર	જડિત=જડેલાં
જરી	નીકળતી કઠેરાવાળી	કઠેડા=કઠેરા
છળ=ખારીઓની આ-	જગ્યા	ઝાકઝમાળ=ઝગઝગતા;
ગળ રવેશથી બહાર	ઝરખા=ખારી આગળનો	ચક્રમકતા
પડતાં જે પાટીયાં	ગોખ	

શહેરના હાટ, ચૌટાં અને ચોક તેમજ ધરનાં છળ, ઝરખા ખારી અને ગોખ; અટારી, જળીઓ અને તેને જડેલા કઠેરાઓ ઝગઝગતાં શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦)

મિનાકારી=(મિના=કાચ	વાળું	તનો ચળકતો પથ્થર
ના જેવા પથ્થુ રાતા	અમરાપુરી=દેવની નગ-	થંભ=થાંભલો
લીલા વગેરે રંગ-	રી; ઇંદ્રપુરી	નાટારંભ=ખેલ; નાટકની
વાળો એક પદાર્થ +	ઓવારી=માથાપરથી ઉ-	આરંભ; તમાસો
કાર=કામ+ધ=વાળો)	તારી; ભુલાવી	
=મિનાની કારીગરી	સ્ફટિકમણિ=એક જ-	

ત્યાં દેવસોડોની નગરીને પથ્થુ ભૂલાવે એવું મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે; સભામાં સ્ફટિકમણિના થાંભલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે. (.૧)

રમકઝમક=રમઝુમ થતો	હેમ=સોનું; કનક	મુદંગ=પખાજ
અવાજ	ચાહોડા=રાસ	ઉપંગ=એક જાતનું વાજુ

પખાજ ને ઉપંગમાંથી મધુરા તાલ નીકળે છે, તેમજ પંચે
બાંધેલી ધુણસીઓ રમખુમ્મ ચાય છે, સુદામાજી જોતા જાય છે;
ગુણીજન રસ પડે એવાં ગીત ચાય છે; (૧૨)

ડોલે=હાલે	ગજશાળા=(ગજ=હાથી	ધણાજ; પાર વગરના
મદગળતા=ખુમારીવાળા;	+શાળા=ઠંકાણું)=	પોદ્દા=લડવૈયા
મસ્તીના જોરમાં	હાથીખાનું	પ્રતિહાર=પોળીઆ;
આવેલા	નવસો=નવીન; નવી	ચોકીદાર
જે=હાથીના માથામાંથી	જાતનો	શામળીઆ=શ્રી કૃષ્ણ
જે ઝરણ છુટે છે તે	રંગ=શોભા	દાર=પારણું
માતંગ=હાથી	અનંત=(સં)(અન=ન-	
	દિ+અંત=છેડો)=	

ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ
હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારીવાળા હાથીઓ
ડોલતા હતા. (૧૩)

સંકલ્પવિકલ્પ=વિચાર;	કળી ન શકાય એવી	જોર
મનસુઓ; તરંગ; તર્ક	દીસે=દેખાય	
ગહન=અથાગ; છુપી;	કરમની ગતિ=નસીબનું	

ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઊભા હતા, ને શ્રી કૃષ્ણનો
દરવાજો સાચવતા હતા; ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર
કરવા લાગ્યા; (૧૪)

પૃથ્વીપતિ=(સં)(પૃથ્વી	=દુનિઆનો ધણી;	રજ=જરા; રજકણુ
=દુનિઆ+પતિ=ધણી)	રાજ	ગોમુજ=જમના નદીપર

પવિત્ર ધામ છે	સિંહાસન=(સં)=સિંહ	બેઠક; રાજગાદી
મોકલાં=રાતાં મોનાં	+આસન=બેઠક)=	તુંબડી=તુંબડીના વે-
વાંદરાં	સિંહના આકારની	ળાનું ફળ

કે અમે એક ગુરુના મિશાળીઆ છીએ, પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજ થઈ બેઠો છે, અંદે મારા ઘરમાં આવતે એક દાણો પણ નથી; જે શાકુળમાં વાંદરાં રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડાં લાવતો હતો, તે આજે રાજ ગાદીપર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુંબડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૧૨ મો.	ઉચ્ચ=ઉચ્ચ	સંગ=સાથે, પાસે
કેરં=નુ	ગિરિ=પર્વત	
વિષ્ણુ=જુહુ, છુહુ	શુભ-શિખર	

પેલુ બકરીનું બચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુહું પડેલું છે; તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે, અને એની પાસે કોઈ નથી. (૧)

સમ=અરાબર, એવું	શ્યામ=કાળું	સહજ=પોતાની મેળે:
સોહાય=શોભે, સાર	કરણુ=દયા ઉપજે એવો	કુદરતી
દેખાય	રવ=સાદ, અવાજ	
શિલા=પથર	મંદ=ધીમે	

અરફના જેવું સફેદ રંગનું (તેથી) સાર દેખાય છે અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પથર જણાય છે; તે પોતાની કુદરતી મજા ભૂલી જઈને દયા ઉપજાવે એવો ધીમે અવાજ કરતો. (૨)

પડધા=સામા અવાજ	મોરી=મારી	અધિક=વધારે
ભમાય=છેતરાય	માય=મા.	અકળાય=ગભરાય

તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે જૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખાવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩)

ઉંચો=મોટો; ભારે	ધરતું=રાખતું	ધવળ=ધોળી
નાદ=અવાજ; સાદ	યાદ=સ્મરણ; ફામ	સુઢાય=શોભે

તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતું અને માતું સ્મરણ કરતું; તે બચ્ચું ચારે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકા ડોક શોભે છે. (૪)

ગાદ=ખિચોખિચ; ગીચ	શોર=અવાજ	લપાય=દબાઈ જાય
ધોર=ભયંકર, ખિહામણી	શું=કેવું	
સાવજ=વાધ	સોડ=પાસું	

નાચે ધણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમાં વાધનો અવાજ થતો તે સાંભળીને બચ્ચું કેવું ગભરાય ! અને જાણે કે માની સોડમાં શી રીતે દબાઈ જાય ! (૫)

ધર=રાખ	તલ્કાળ=તરતજ	સે'લ=સહેલાઈથી
વા'લા=ધ્યારા	વે'ળ=વેળા; વખત	

હે ! વહાલા બચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણાં આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટાચપર સહેલાઈથી જઈને (૬)

ગોદ=પાસું; સોડ ચુંબન=અચ્ચી; બોકી વાટ=રસ્તો

અજ=અકરી કઠણ=અધરી; મુશ્કેલ

તે અકરીના અચ્ચાને સોડમાં લીધું, અને દશબાર અચ્ચીઓ કીધી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં અચ્ચાને મૂક્યું. (૭)

મીઠું=વહાલું શાવ=અચ્ચું ભાવ=હોંસ; ઉમંગ
મારું વહાલું અકરીનું અચ્ચું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે
જો! નદીમાં અકરીનું અચ્ચું માને ધાવે છે. (૮)

તૃપ્ત=તરપત; ધરાયતું ઉછરંગ=ઉમંગ નાચ્યું=ઉછળ્યું

શિશુ=અચ્ચું હૃદય=હૈયું; અંતઃકરણ

ધાવીને ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું. અને તેનું ઉજળું
શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે અચ્ચું ઉમંગથી નાચ્યું અને
તેની સાથે મારું અંતઃકરણ પણ (ઉમંગથી) ઉછળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૯ મો.

કશ્યપ=મરિચી પ્રગ

પતિના પુત્ર

કુમાર=બાળ

હિરણ્યાક્ષ

હિરણ્યકશ્યપ

પૂર્વજ-

એ એ-

ઓ વિજય પરમાત્મા

ના જય અને વિજય

નામના એ પોળીઆ

હતા. ઋષિ સનકાદિક-

ના શ્રાપથી એઓ

રાક્ષસ થઇને કશ્યપની

સ્ત્રી દિતીને પેટે

જન્મ્યા હતા

અળવંત=જેરાવર

નીરાંવાર=નકી; અ-

ચીત

કશ્યપ ઋષિને ઘેર તે (જય વિજય) દુષ્ટ રુપે છોકરા થઇને
જન્મ્યા, તેઓ બહુ જેરાવર હતા તેમના હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્ય-
કશ્યપ એવાં નામ નકી પાડ્યાં. તેઓ બહુ જેરાવર હતા. (૧)

પીડે=દુઃખ દે

આંગણે=પારણે

અનુમાન=આશરે; સુ-

મારે

સાહી=પકડી; ઝાલી

સહિત=સાથ

વિમાન=દેવની પા-

લખી

આશ્વરે એક વપના થયા એટલામા તો બારણે આવી (ભા-
કને) દુઃખ દે; (ટક) અને આકાશમાંથી દેવેલી પાલખીને સુરજ
સાથે પકડી લાવે. (ટક) (૨)

આભ=આકાશ | ત્રાસ પમાડે=ખીવરાવે | ધારે=રાખે
ત્રાસ=ખીક; ભય કર=હાથ

તેઓ વાદળને જઈ વળગે અને તારાઓને ખીવડાવે. (ટક)
ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને ઉંચે આકાશમાં ફેરે. (ટક)

નીરખતાં=જોતાં ડાલે=હાલે; ધૂળે | થલ પાથલ થાય
દિગ્પાલ=દિશાનું રક્ષણ ભોમ=પૃથ્વી ખંડ-પૃથ્વીના ભાગ

કરનાર દેવો (એ દશાણે) ખળખળે=ટળવળે; ઉ-

તેમને જોતાં દિશાના દેવો કાંપે, અને તેઓ પર્વતના શિખરો
પણ પાડતા (ટક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો બાર લાગનો, તેથી નવે
ખંડ કંપી ઊઠ્યા; (ટક)

મહી=પૃથ્વી | માન=મોહાઈ; યુમાન | પ્રૌઢા=મોટા
મેલે=મૂક; છોડે | દાનવ=રાક્ષસ થરથરે=કાંપે

નાનપણમાં તેમનું જોર એવું હતું કે પૃથ્વી પણ પોતાની
મોટાઈ મૂકે દેતી; (ટક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી
સૃષ્ટિ ધૂનવા લાગી; (ટક)

પાતાળ=પૃથ્વી નીચેના ભાતલ, પાતાળ) પૂછ=પૂછકું
ભાગ (એ સાત છે. પરવરે=જગત પન્નગ=રોપનાગ; સાપ
અતલ, વિલલ, સુલલ, દેમ=કીનો; અદેખાઈ; રોપ=પૃથ્વીને- પારણ
નહાતલ, રસાતલ, વેર કરનાર મેદા સાથે

રાક્ષસો પાતાળમાં જાય અને દેમ-કીનો (ટક) : સાપનાગ-સાપ
તાલે અને સુતેલા રોપનાગને જગાડે; (ટક) (૬)

વરણુ=પાણીનો દેવ	કેરા=ના	ભોગ=અળિદાન
અધોર=ઉંચે	નાથ=ધણી	
નીર=પાણી	અમુર=રાક્ષસ	

પાણી ઉંચું ઉડાડીને પાણીનાં દેવ સાથે લડવાનું કરે; (ટેક)
(એવી રીતે) વરણુ પાસે તે રાક્ષસો અળિદાન ભાગે; (ટેક) (૭)

અમર=દેવતા; મરે	સખળો=ગ્નેરાવર; ધણો	પ્રભોધ=શિખામણુ
નહિ તે	ક્રોધ=ગુસ્સો; રીસ	
આથડે=લડે; વહે	જગન=યજ્ઞ; હોમ	

દેવોની સાથે લડે અને તેમનાપર ધણો ગુસ્સો કરે; (ટેક) યજ્ઞમાં
(દેવોની પેટે) હિસ્સો માગે અને ખીજતને એમ કરવાનો (ઉત્તરો)
બોધ કરે; (ટેક). (૮)

અદાવત=વેર દુશ્મનાઈ	ભુવન=પૃથ્વી	પકડી=પકડી; ઝાલી
ઈંદ્ર=સ્વર્ગનો રાજા	ગદા=આંકડાના ફૂલના	ચાદભુવન=સાત પાતાળ
સુર=દેવ	ઘાટનું ભારે હથિયાર;	તે સાત સ્વર્ગ
થું=સાથે	પથર	

દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઈંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાઈ કરે;
(ટેક) ગદા પકડીને આખા અક્ષાંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટેક) (૯)

કોપવાન=ગુસ્સાવાળો;	રોક=રોકડા	મૃત્યુ; પાતાળ)
ક્રોધી	વાજઆણ્યું=તોળા ફરા-	વિશ્વ=અક્ષાંડ
કુખેર=ભંડારના દેવ	બ્યું; દુઃખી કીધું	આધું=અધું; આખું
ત્રાહે ત્રાહે=તોળા તોળા	ત્રિલોક=ત્રણલોક(સ્વર્ગ);	

કુખેરની સાથે ગુસ્સે થઈને તેમની પાસે રોકડા રતો માંગે;

(એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કીધી, તેથી ત્રણે ભુવન
(સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ના લોક તોળ્યા તોળ્યા પોકારે; (ટક) (૧૦)
દંત=દાંત; દંતશુળ સહાય=પકડે; જાણે | વારી=અટકાવી; રોકી

દિશાના દેવોના હાથીઓના જઘને દંતશુળ પકડીને તાણે; (ટક)ને
તેમની સંદ પકડીને ફેરવે પણ તેમને કાઈ અટકાવી શકે નહિ; (ટક) (૧૧)
કીડા=વિલાસ; મેળ મેળાવે=મેળવે; કરે ઉત્તરે=ચઢે
લાતોલાત=લાત્યાજી મેળાં=એકઠાં ઉતપાત=તોફાન

દરીઆમાં જઘને વિલાસ કરે અને લાતાલાતી રમે; (ટક) સાતે
સમુદ્ર એકઠા મેળવે અને તેથી મહા તોફાન થાય; (ટક) (૧૨)
દુર્મનિ=નહારી ખુદ્દિવાળો | વાધીઆ=વધ્યા પુષ્ટ=જેરાવર

એ નહારી ખુદ્દિવાળા અને ધણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે
દુસ્મનાઈ કરે; (ટક) બ્યારે તેઓ મોટા ને જળરા થયા ત્યારે
અહ્લાંડ (આકાશ) સુધી ઊંચા વધ્યા. (ટક) (૧૩)

અચલ=પર્વત; ખસે ચોખુટ=ચારે દિશા
નહિ તે જીભશું=જીભ વડે

મોટા પર્વત ઊંચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે, (ટક) અને જમ
ઝાડને ઊંટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે. (ટક) ૧૪)
વીળે=વિષે; માં પરહરીને=છોડી દધને | આચારે=કરે; ચાલે
અળવે=પુષ્કળ; ધણું પડે=પોતે

તેઓ મનુષ્યોમાં જરા ખીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણાં
વખાણુ (આપવડાઈ) કરે; (ટક) આમ ધર્મના રસ્તા છોડી દધને
તેઓ પોતે પાપને રસ્તે ચાલે; (ટક) (૧૫)

પાઠ ૨૪ માં.

ભાગ્યો ગમ્યો; પસંદ

પડ્યો

મેહ=વરસાદ

દેવતા=દેવ

વીજ=વીજળી

આમુ=ગુજરાતની ઉત્તર

રમાં પર્વત છે

ગિરિરાજ=પર્વતનો

રાજા; મોટો શોભિતો

પર્વત.

તિથિ=દહાડો; દિવસ

ટાણે=વખતે

ધંટ=કાંસાની વગાડવાની

ધડિઆળ

દીપે=શોભે

આંખ ફાડી=આંખ ઘટ

જોઈ

મૂકી=નમી; જાચી

મુંડ=જથો; ટોળું

સ્વાદુ=સ્વાદવાળો

મિઠ=મીઠો

વસે=રહે

ઝરે=વહે; નીકળે

ઝરણાં=ઝરણું; વહેણ

શીળો=ઠંડો; ટાઢો

સુગંધી=સારી વાસ;

ખુશમો

વહે=ગળ્ય; ચાલે

કુલી=ખીલી રહી

ફૂલવાડી=જે વાડીમાં

ફૂલ થાય તે વાડી

વાવ=પીવાના પાણીને

માટે બાંધેલા કુવામાં

ઉતરવાને પગથીઆં

મુક્યાં હોય તે કુવો

ઓપે=શોભે; સારો દેખાય

અગાડી=આગળ

વડાં=મોટાં

દેવળ=દહેર

દેવ=પરમેશ્વરના અંશની

મૂર્તિ

બંગલા=વાડી વચ્ચે

બાંધેલું ધર

પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો

પરાં=આધેનાં; દૂરનાં

પાસ=પાસે

વેંત=વાર

ગુફિત=તદખીર; મજા

જણાવે=દેખાડે

ધુણી=તાપણી

ટેવો=અનુભવો; માનો

સ્થાન ઠેકાણું; જગા

ખ્યાત =પ્રખ્યાત; જા-

ણીતી; નામીચી

દેવી=માતા

અર્બુદા=આમુદેવી

કથા=વાત; હકીકત;

ખીના

જોગ=લાયક

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આમુ પર્વત)

આધેથી જોતાં મનને ધણો સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ

વીજળી જેવો દેખાય છે, (કુંડમાંનો અગ્નિ તે યજ્ઞે ચઢેલા વરસાદમાં

વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાય છે) એવો પર્વતનો રાજા (પર્વતમાં શ્રેષ્ઠ) આપુ આજે જોયો. (૧) શોભિતી પુનેમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ઘંટ બન્યા હોયની ! કોઈ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આપુ પવત) શોભી રહ્યો છે; (૨ક) કદાચ તમે ઉપર જઈને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જણાશે કે ઝાંડના જથ્થાની ધણી ઝાડીઓ નથી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો જોઈએ તેટલો મળે છે (૨૧) ત્યાં વાઘ, વાંદરાં, સિંહ અને હરણો રહે છે, અને આખા પાણીનાં ઝરણો હમેશાં વહે છે, ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (૨ક) ત્યાં સારાં (પુશ્યોદ્ધાર) કૃલોની કૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ઘણા શોભે છે, ને મોટા દહેરાંગોમાં દેવોનો વાસ છે. (૨ક) ત્યાં બંગલા બધાયા છે ને બજારો થયાં છે, વેપારીઓ સારો (ધણો) વેપાર કરે છે, તેથી માત્ર લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (૨ક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામનાં લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; ને જ્યાં જેઠ મહીનામાં પણુ પરસેવો દેખાતો (થતો) નથી. (કારણ કે પવતપર ઘણી ઠંડક રહે છે) (૨ક) અપાડ મહીનામાં છેટેના વાઢળાં પાસે આવે છે, અને જતાં વારજ જંગલની ખુખી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાઢળાંને ધુણીતો પુમાડ જ ધારો (સમજો) (૨૬) જેમાં જૈનનાં અને હિંદુનાં જુનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત અર્જુન માતા છે; આ વધી વાન જાણુના લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે. આ સારા છંદ દક્ષપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૩૦ મો.
 સપુત=(સ+પુત) સારો
 છાકરો
 તેહ=તે
 સીધા મારગ=પ્રમાણિક
 પણે [અનીતિ
 અધર્મ=[અ+ધર્મ]પાપ;
 ટાળે=દૂર કરે; મટાડે
 સ્વજન=[સ્વ+જન]=પો
 તાનાં માણસ; સગાં
 વહાણાં; નોકર ચાકર
 વગેરે
 દીન=ગરીબ
 દુઃખડાં=દુઃખ; આકૃત
 અરચીઆ=ભજ્યા
 દામ=પૈસા
 પરમારથ=[પરમ+અર-
 થ]=[પારકાનું ભણું
 નેડે=મેળવે
 ગર્થ=પૈસા
 હરિ=પરમેશ્વર

અર્થ=માટે; વાસ્તે
 ચાડી=ચુગલી
 નવ=નહિ
 અપયથ=[અપ+યથ]=
 અપકીર્તિ; ગેરઆખર
 અવની=પૃથ્વી
 અવતાર=નિવંદગી
 સમસ્યા=ઉપાણા; કાચ-
 ડા; ઉત્તર મેળવવાને
 સંકેતવાળી ભાષામાં
 કહેવું તે
 ગોરી=સ્ત્રી
 ગોખ=ઝરખો; માળનો
 આગળનો વધારેલો
 ભાગ
 તળે=નીચે
 નદી કેરે=નદીના
 નીરે=પાણી ઉપર
 નદી કેરે નીરે=નદીના
 પાણી ઉપર; નદીનું
 પાણી તેની ઉપર

તીરે=કાંઠે
 ચોથ સવાયો=ચોથા
 ભાગનું સવાગણું
 કચરે=કાદવમાં
 અડીયાં=પહોંચ્યાં; મળી
 ગયાં
 સેવાંલ=લીલ
 કામની=સ્ત્રી
 કર=હાથ
 છત=સીલકમાં
 ચંપક વન=ચંપાના ઝાડ
 ધણું હોય એવું જંગલ
 તમમાંથી=તમારામાંથી
 ખેય=ખેડ
 ગણુ=ગણુતરી કર
 સંદેહ=વહેમ; શક
 શાસ્ત્ર=મણિત શાસ્ત્ર
 સાક્ષી=સાબિતી; પુરાવો
 દે=આપે
 સાચ=સાચી

પાઠ ૩૦ મો. સારા છાકરા વિષે. છપ્યા.

જે પ્રમાણિકપણે ચાલે, તે સારો છાકરો કહેવાય. જે પાપને
 દૂર કરે તે સારો છાકરો કહેવાય; જે પોતાનાં સગાંવહાણાંને સુખ

આપે તે સારો છોકરો કહેવાય. જે ગરીબોનાં દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય; વળી જેણે પરમેશ્વરને હૈતથી બળ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાના બલ્લાને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય. જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ચોરી અને ચાડી નહિ કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆખરથી બીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામા ધણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં મુખ્ય છે, શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિઆમાં તે માણસની (જેને સ્પુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની) જિંદગીને ધન્ય છે. મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત સમસ્યા. છરખા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ૪૩ખામા એક સ્ત્રી બેઠી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો, જરાવારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં.

અર્ધાં મોતીનો $\frac{૫}{૬}$ ભાગ અર્ધો કાદવ અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં, વળી છઠ્ઠા ભાગનાં મોતી લીલમા ગમડી ગમડીને ગયાં અને તે સ્ત્રીના હાથમા બે મોતી રહ્યાં, ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં ?

જવાબ—સીલકમા છનુ મોતી હતાં. તેના સોલ્લા ભાગનું સવાસુ ફરીએ એટલે ૩૭; અને છઠ્ઠે ભાગે એટલે ૧૬; અને હાથમાં બે મળી ૪૮; પ્રથમના અર્ધાં એટલે ૪૮ જળમાં ગયાં તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીનાં બે ટાળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૌને (એક બીજાને) સારા ગમ્યાં [બે ટાળામાંથી] એક ટાળું બોલ્યું કે તમારામાંથી એક (અમારામાં) આવો, તો આપણે બંને ટાળાં (ટાળાંના પક્ષીઓ) સરખાં થઈએ તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટાળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણાં થઈએ. ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટાળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો.

જવાબ—એમાં ને વહેમ શો છે ? શાસ્ત્ર (ગણિત) જ સાચી સાબિતી દે છે કે અમા મળીને બાર પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત).

પાક ૩૬ મો.	નિરાશ=(સ) (નિર=નહિ	હમેશાં
અરજ-પ્રાર્થના; વિનતી	+આશ=આશા) =આ	પસરે=ફેલાય
અવિનાશી=(સં) (અ=	શા વગરનો; નાહિમેદ.	સુવાસ=સારી વાસ;
નહિ+વિ+નાશ+ક=	શુભ=સારા	આખર
વાળા)=જેનો નાશ	કયાશ=ખામી; ખોડ	અંતર=મન
નથી એવા; પરમેશ્વર	મતિ=બુદ્ધિ	ઉત્તસ=અજવાળું;
દયાળ=દયાળુ	સમાશ=સમાવેશ; મેળાપ	નિર્મળપણું (મદદ
આશ=આશા; ધન્ય	નિર્મળ=(સં) (નિર=	આધાર=આશરો; ટેકો;
લેશ=જરા	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	હાશ=નિરાંત; ક્ષાંતિ
ઉદાસ=દીલગીર	વિનબો; ચોકબો	કુધારો=ખરાબ દિવાલ;
બેળાં=બેમાં	નિશદિન=રાત દહાડો;	નહારી કીતબાત

હે પરમેશ્વર વિનનિ સાંભળો, હે ! નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે

અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે બાળક (ઝોછી બુદ્ધિવાળા) છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો; અમારી એક ઇચ્છા છે. (હે નાશ વખરના પરમેશ્વર,) અમે છોકરાઓ તો બધાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા બધુવાને ભેગાં થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને ના-ઉમેદ કરશો નહિજ; (ટેક) અમે બધા સમજીને સાત ગુણુ લઈએ કે જેથી જરાપણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) અને રાત દહાડો ચોક્ખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આખર ફેલાય; (ટેક) અમે મોઢેથી એવું માગી લઈએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહેછે; (ટેક) કોઈપણ વખત અમારામાં જરા પણ નહારી રહે નહિ અને સુખ જતું રહે નહિ (કાયમ રહે. (ટેક)

પદ ધન્યાશી.

નિધિ=ભંડાર

દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર;
પરમેશ્વર

અક્ષરણ=આધાર વગ-
રના; નિરાધાર

ક્ષરણ=આધાર

અક્ષરણ-ક્ષરણ=આધાર
વખરનાનો આધાર

વાર=મદદ; સહાય

લીલા=મુખી; શોખા

અકળ=સમજાય નહિ
એવી; જાણી ન શકાય

એવી

આકાર=મૂર્તિ; ધાટ

જર=પેસો

સકળ=સઘળી; બધી

વિકળતા=મભરામણ;

મુંઝવણ;

ગળી=મટાડી; દૂર કરી

વીખ=ઝેર

વાર=અટકાવ; દૂર કર

બાનું=નામ; નિમિત્ત

પત=ટેક

પતિતોદ્ધાર=(સ) (પતિત

=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપીને

તારનાર; પરમેશ્વર

અભય=ખીક વગરનું	યાયુ=માંગું; જાયુ	લહું=મેળવું
અચળ=ચળે નહિ એવું;	વારંવાર=વારે ઘડીએ	વિસ્તાર=વિશાળપણું;
કાયમ	તારી=કગારી; અચાવી	આત્માનું મોટાપણું
પદ=ચરણ	પાર=છેડા	

હે દયાના બંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે મને તારો એકલાનો જ આશરો છે. તારૂં સારૂં નામ નિરાધારનો આધાર છે માટે તું મને મદદ કર; (ટેક) હું જ્યાં જોકે ત્યાં તારી ધણી જ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે, (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેતુ રૂપને લીધે કે રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે. (ટેક) તું સઘળી ગતિરામણ મોટાડી દબને ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ) થી દૂર રાખ; (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તું હેતુથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારૂં ખીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સારૂં ઠેકાણું (પદ) હું હરઘડી માંગું છું; (ટેક) જો કે તું ધનસાક્ષી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને પાર ઉતાર. મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ. (ટેક) કહાન કવિ કહે છે કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરી કરીને આત્માની મોટાઈ મેળવું. (ટેક)

શિખરણિ.	પરમેશ્વર	ગતિ=શક્તિ
પરેશ=પરમાત્મા; મોટા	અકલિત=સમજાય નહિ	હિતાર્થે=લાભ માટે
ધણી; પરમેશ્વર	એવી	જમપતિ=જમતનો ધણી;
વિશ્વેશ=વિશ્વનો સ્વામી;	કૃતિ=કામ	પરમેશ્વર

મારી=મોટું	જોઇ	મથીમથી=મહેનત કરી
નિરખી=ધારી ધારીને	મઠી=મહેનત કરી	કરી

હે ! મોટા ધધર, હે ! જ્ઞાંડના સ્વામી તારાં કામ અને શક્તિ સમજાય નહિ એવાં છે, હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તેં આ બધું માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે. તારાં બારે કામ જોઇને માણસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ગુણો ગાવાને માટે માણસની બુદ્ધિ જરા પણ ચાલતી નથી (મતલબકે તારા ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી.) (૧)

ગો=કેવો	નૃત્ય=નાચ	ઝૂકી=નમી; લચી
દાસે=દેખાય	તર ગો=મોઝા	લહેર=સપાટો; સુરખી
જળનિધિ=પાણીનો	મધુર=મીઠા	નમન=નમસ્કાર
ભંડાર; સમુદ્ર	સૂર=અવાજ	પ્રતિ=તરફ
	અગ્રપતો=ગાતો	

અહો ! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો (હાલતો) જણાય છે. મોઝાઓ ઉઠાળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાતો હોયની ! બાજો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે, તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨)

રમણાં=પ્રશંસકરક; શો-	નવ=નહિ	ધોર=ભયંકર; બિહામણી
મિતાં	મણા=ખામી; ખોડ	ભયભીન=ભયંકર; બિ-
દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	અધો=વાધો	હામણી
કળા=ચુકિત; તદ્દમીર	મર્જન=મર્જના	

પ્રશંસકરક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઇને ખૂબ આનંદ કરે, વધુ

પાદો અને જિહ્વો ભયંકર અવાજ કરીને કરતા, તેથી પાસેનાં પ-
હાડ કરીને ભયંકર શબ્દો કરતા, (પડખા પડતા) તે એમ બતાવી
આપે છે કે પરમેશ્વરની સમજાય નહિ એવી કળામાં કાંઈ પણ આ-
મી નથી. (૩)

અસંખિત=અસંખ્ય

વિરાજિત=શોભિતા

જંતુ=જીવડાં

જડાં=ઝાડ

દીપસમ=દીવા જેવા

ઝગે=પ્રકાશે

તરવર=મેઠાં ઝાડ

મઢી=જડી

પોકારી=ખૂમો પાડી

કે=કહે

વડી=મેઢી

દીવામત્તીને વખતે જેતાં ઊડતાં શોભિતાં અસંખ્ય ઝીણાં
જીવડાંઓ ઝાડપર દીવા જેવાં (ચળકતાં) દેખાય છે તે ચળકે છે
તેથી જાણે મેઠાં ઝાડો શું હીરાથી જડી લીધાં હોયની! માણસો
ખૂમ પાડી (આશ્ચર્ય પામીને) કહે છે કે અહા! પરમેશ્વરનું કામ
કેવું મોટું છે. (૪)

પાંચ પંચવટી.

જ્ઞાતું હતું)

કુળનો ધર્મ=ગા.પદાદાય!

પંચવટી=પાંચ વડોનો

શ્રી=સારા; શોભાયમાન

ચાલતો આવેલો ધર્મ

જથો (એ નામનું

રઘુવીર=રામચંદ્રજી

પાલતા=ચલતા

જંગલ નાશકની

રઘુ=એક કુળનું નામ

લીલા=વિલાસ; ક્રીડા

પાસે છે; અને તે દંડ-

વિરાજતાં=શોભતાં

નાતમ=નવીન

કારણનો ભાગ ગ-

સંગે=સાથે

રંગ=મગ્ન

પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા, તેમની સાથે
સીતા અને લક્ષ્મણ હતા. તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતા-
ના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મગ્ન અને વિલાસ
કરતાં હતાં; પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧)

નિર્મળ=પવિત્ર; ચોકખું	પણું કુટી=છાલ ડાળાંની	ખટખટ=ભમરો; છપખવા.
મઠ=આશ્રમ	ઝુંપડી	ગુંજ=મોલે (ગું જંતુ
છાઈ=છ=પ આવી	રૂંદ=જથો; ટોળું	મધુરકંદ=મીઠો ફૂલનો
ધીર=ધીરજવાળા;	જાછ	રસ; મધ
ધૈર્યવાન	જુછ } ફૂલના વેલા	મકરંદ=ફૂલનો રસ
	મકંદ=એક જાતનું ઝાડ	

તેની (પંચવટીની) પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે અને ઠેકાણે ઠેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમો આવી રહ્યા છે; ઝુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળસીનાં છોડના જથ્થા વાવ્યા હતા; વળી તેમાં જાછ, જુછ, મકરંદ, આંબો અને મોગરો એ પણ હતાં; તેમાંના ફૂલનો મીઠો રસ-મધ ભમરાઓ ચૂસતા અને ગુંજારવ (અવાજ) કરતા; (ટક) (૨)

ચંપક=ચંપાનું ઝાડ	જ પાકવાપર આવે-	લટકે=ઝૂલે; લખડે
હિંડોળા=દીંચકા	લી કેરી	લૂમી=લૂમ; ઝુમખા
કરેણી=કરેણાનાં ફૂલનું	જમરૂખી=જમરૂખી	દ્રાક્ષ=દરાખ; દ્રાક્ષ
ઝાડ	કદળી=કેળ	
આંબાસાખ=આંબાપર	મંડપ=માંડવો	

વળી તેમાં (વાડીમાં) ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં, કરેણી અને આંબાપર પાકવા આવેલી કેરી (પવનથી) હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી અને કેળ પણ હતી તેમજ દરાખનાં માંડવા ઉપર તેની લૂમો લચી રહી હતી; (ટક) (૩)

નારિકેળ=નાળિયેર;	જંબીર=જાંબુ	ફાફળી=સોપારણ
શ્રીફળ	ફણસ=ચંપાનું ઝાડ	સીતાફળી=સીતાફળનું

ઝાડ	કુદં=એક જાતનો છોડ	આપે
શતપત્રી=સો પાંદડાંની	મસમસતો=મધમધતો	કુલ્યા=ખીલ્યા
વેલી	મેકે=બહેકે; સારીવાસ	અપાર=ધણાં

વળી તેમાં નાળિયરી, જાંબુડી, ફણસ અને સોપારણુ તેમજ સીતાફળી, શતપત્રી, કુદં, કલ્હારનાં ઝાડ હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા. એમ જાત જાતનાં ધણાં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (ટક) (૪)

તરુ=ઝાડ	કારંડવ=ખતક	ખંજન=એક જાતનું
શોહામણા=શોભિતા	ચાતક=ખપૈયા	પક્ષી
બક=બગલો	ચકોર=એક જાતનું પક્ષી	આદે=આદિ; વગેરે
પારાવત=કપુતર	કોકિલ=કોયલ	લલિત=સુંદર
મૃગ=હરણુ	કપોત=હોલો	[વેહંગ=પક્ષી; પંખી]

ઝાડોપર બગલા, કપુતર, ચકવા, ચકવી, હંસ, ચકોર, ખપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, ખતક વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણુ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટક) (૫)

જૂમિ=જમીન	પહોળાં કરવાં તે	ખગ=પક્ષી
કળા કરવી=પીછાં ઉંચાં	જય જય=જે જે	

જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નીચતા હતા. અને મેના તથા પોપટ જયરામ જયરામ બોલતાં હતાં; શોભિતાં પક્ષીઓ સ્વાસ્થ્ય શબ્દો બોલતાં હતાં, એવાં પક્ષી અને હરણુને જોઈને સીતાજી મનમાં ખુશ થતાં હતાં (ટક) (૬)

આરંભ

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના કિવસ પુત્રીમાં જાય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧)

બીલડી=બીલની સ્ત્રી વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
જૂથ=ટોળું પડીયા=દડીઆ

બીલડીઓનાં ટોળાં મળીને સીતાજીને જોવા આવે; અને જાત જાતનાં વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે. (૨)

જનકસુતા=જનકી; જ- સીતા ચકિત=દિગ્ધ
નક રાજ્યની પુત્રી; રૂપ=કાંતિ

સીતાજીની વાડીમાં હરણોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે (ટોળાં) બધાં સીતાજીની કાંતિ જોઈને ત્યાં દિગ્ધ થઈ જાય. (૩)

સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર; આરોગાવી=ખવડાવી આસ=કોળીઓ
લક્ષ્મણ વળતાં=પછી આસ કરે=ખાય

હંમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને (સીતાજી) શ્રીરામને (ફળ) ખવડાવીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ જુઠ મો. સાર્ફ=મીઠું; મધુર નિર્ભય=નિહર; બીકવગર
હિતનાં વચનો. ગૂંગ=મૂંગા ભારી=બધા
હિત=મલું ત્રીત=હંમેશાં મનનો સુખી=સંતોષી
બધિર=મહેરો પરઉપકારી=પ્રરોપકારી સ્તુતિ=વખાણ; તારીફ
સ્વાધીન=સ્વયં; વશ ધીર=ધીરજવાળો ખતા=ઠોકર
સમ=સરખો; જેવો રણે=લડાઈમાં પીઠ પાછળ=પેરહાજર

રીમાં	ઝાની=ચુમ; છુપી	ધર મેળે=મળે; માંહે
અનાદર=તિરસ્કાર; તુ-	સાચ=સાચો; ખરો	કાજી=ચાચાંધીજી
અછકાર	સ્નેહી=પ્રીતિવાળો	કો=કોઈનું
કાળે=વખતે; સમયે	આમદાની=આવક; પે-	સર્વથા=સર્વ પ્રકારે;
દશા=હાલત; અવસ્થા;	દાસ	બધી રીતે
સ્થિતિ	સાવધ=હોશિયાર	વૈરભાવ=દુશ્મનાટ
સહી=નક્કી; નિશ્ચય	વહેવારે=વ્યવહારમાં;	કથા=વાત
હિતુ=બહુ ઇચ્છનાર;	ખરી રીતે	ડોકી બાર ન કાઢી=
હિતેચ્છુ	શરમ=લાજ	આગેવાન ન થવું
શીખ=શિખામણુ	હાનિ=નુકસાન	પુરં=સમાપ્ત; ખલાસ
ભાષણુ=વાચ્ય; બોલ	હોરી લેછે=ખમે છે	હાથ ધાલવો=શર કરવું
તોય=તોપણુ	વારતા=વાત; શિખા-	વિચાર=અભિપ્રાય; મત
હિતકાર=મલું કરનાર	મણુ	આલવો=આમવો
	પતે=પતી બચ; મટે	

બલારને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ (મનમાં રાખે નહિ) તેને બહેરા જેવો બન્યો; જે માણસ ગુસ્સાને તામે થાય, (ગુસ્સો કરે) તેને આંધળા જેવો સમજવો. (૧) જે માણસ મધુર બોલી બોલતો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સારું માતું નહિ સમજતો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૨) જે હંમેશાં પારકાનું બહુ કરનાર છે, તેનેજ મોટો (માણસ) સમજવો; જે લડાઈમાં ધણો નીડર છે તેનેજ ધીરજવાળો મનવો. (૩) જે માણસ પૈસા, જીવાની ને ઉંમર પર બરોસો રાખતો નથી; તેનેજ ડહો ને સતોષી સમજવો. (૪) આપણા વખણુ સંભળીને બોળાઈને છતરાવું નહિ કાલજીકે મલકાવેને માટે લુચ્ચા સોડા વાદ જીવે

છે. (૫) કોઈ આપણી બદગોષ્ઠ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ; કારણકે જે નીચ માણસ હોય તે પાછળ ભુંડું બોલે છે. (૬) કોઈને ગરીબ જોઈને આપણે તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણકે કોઈ વખતે આપણા પણ એવા હાલ નક્કી થાય. (૭) બહુ ચાહનાર માણસની શિખામણનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે બહુ કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુસ્મનાઈ શા માટે કરવી? (મતલબ કે દુસ્મનાઈ કરવી નહિ) (૮) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઈને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ પણ જે આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નક્કી કહેવી. (૯) લોકો ઉપજા અને અર્થ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં (આપ લેના સંબંધમાં) શરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમી છે. (૧૦) બાળકો પાસેથી પણ ઉઠાપણની વાત શીખી લેવી; જ્યાં સુધી કજીઓ ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ; (૧૧) મુએલાં માણસનું નક્કી કોઈ દિવસ પણ ભુંડું બોલે નહિ; કોઈની સાથે લડાઈ રાખવી નહિ અને કોઈની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૧૨) ગળ્યું ખાવાને માટે જીભને ઘણો મહાવરો પાડવો નહિ (મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ઘણી ટેવ રાખવી નહિ.) બીજાનો કજીઓ માથે લેવાની આગેવાની કરવી નહિ. (૧૩) એક કામ પુરું થાય સારપછીજ બાળું કામ શરૂ કરવું; જે જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે (આપણે) (સમજ્યા વગર) તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ.

પાઠ ૪૮ મા.

કાક=કામડા

પપૈયા=આલુ; ખપૈયો

કંખે=જેવાને ઇચ્છે

પીયુ પીયુ=પાણી પાણી ટીકાર=મધુર અવાજ

વડાઆ=વડની ડાળી- ટેલ=મેરની માદા

ઓ; વડના ફાંટા

વીણે=ચાટે	ભોર=મળસકું; સવાર	જોગ=પરમેશ્વર સાથે
પલાશ=ખાખર	નરસંધ્યાનો સ્વામી=શ્રી	મન જોડવું તે
કોયલડી=કોયલ	કૃષ્ણ ભગવાન	ભોગ=વિલાસ; મોજ
ટહુકે=ટહુકા કરે	વીણુ=વિના; વગર	સદ્ગ્રંથ આંધવા=સારી
સ્વરઝીણે=ઝીણા રાગથી	સોર=અવાજ	કવિતા રચવી
મંદ=ધીમે	જહારે=જ્યારે	પતિવ્રતા=ધણીના હુક-
સુવાસિત=(સુ+વાસ+	ખટ=છ	મમાં રહેનારી
ધત)=સારી વાસ વા-	સાધુ=જ્ઞાની	કંથ=સ્વામી
જો; સુગંધીદાર	પરહરી=છોડી	ચિત્ત ધરવું=મનમાં
ટાણે=વખતે	સમરવા=યાદ કરવા.	લાવવું.
અકૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા;	શ્રી હરિ=શ્રી કૃષ્ણ	મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ;
શ્રી કૃષ્ણના ભક્ત	જોગીઆ=જોગી	ભાવાર્થ
		અવતરે=જન્મે

પાઠ ૪૮ એ પ્રભાત.

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે; બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે. વડની ડાળીઓપર સુડા કૌ કૌ કરે છે (ટેક) મોર પીંજાં ઉંચાં ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બોલે છે, (તે વખતે તેની) આંખમાંથી આંસુ પડે છે તે ઢલ જીણે છે; (તેથી તેને ગર્ભ રહે છે.) ખાખરના (ઝાડ) પર શોભિતા પોપટ બોલે છે, અને કોયલ ઝીણા સ્વરથી ટૌકા કરે છે (ટેક) વાછરડાં ભાંભાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી આવે આંખાં શબ્દ બોલે [મતલબ કે બરાડે], ઠડો સુ-
ગંધીદાર પવન ધીમે વાય છે તે લુમડાં ઉડાડીને હાલે છે. (ટેક)
તે વખતે સવાર પડી અર્ધ એમ સમજીને અકૂર જાગ્યા, પશુ નરસ-

ધ્યાના સ્વામી (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન) સિવાય કોઈ જાણતું નથી
કે એ ગોપીઓનો સાદ છે. (ટક)

પ્રભાતીઉં.

જ્યારે પાછલી છ ધડી રાત રહે ત્યારે સાધુ માણસે ઉંધને
છોડી દહને ગાડવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે
તું એક છે એમ બોલવું. (ટક) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે
મન જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવા; જે વેદીઆ
હોય તેમણે ધર્મશ્રી રાત વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રી કૃષ્ણ-
નું ભજન કરવું. (ટક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બના-
વવી, અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું; સતી સ્ત્રીએ ધણીને
પૂજવું અને ધણી દહે તે પ્રભાણે ચાલવું. (ટક) આપણે આપણી
ફરજને બળવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવા; નરસીના
સ્વામીનું (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું) પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા
ઘેરીને બાળે જન્મ લેવો પડે નહિ. મનલબ્ધ કે મોક્ષ પામે. (ટક)

પાઠ ૫૪ મે.

નિર્દોષ=ખીનગુનેહગાર

હસ્ત=હાથ

દાળ=ધારકો

કર=ધાતકી

જન્મ=ધા

કળ=કળતર

ચલુજ્જે=મનાવજ્જે

ઉપવન=વાડી

કુદરતી=ધર્મશ્રી; સ્વા-

ભાવિક

ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;

કલ્યાણ

પાણો=પથર

સામ્ય=અરોબરી; સર-

આપણું

સત્તા=અમલ

પાઠ ૫૫ મે. નિર્દોષ પક્ષીઓ.

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતાં તો ફેંકી દીધો
પથુ અરસર. તે તો છુટ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરેરે તે

(પથરો) તેના શરીરપર લાગ્યો કે તરત શ્વાસ બંધ થઈ જતાં પાંખ ઢીલી (કમતાકાત) થવાથી તે ઝાડપરથી નીચે પડી ગયું. (૧) જેને મેં પાળ્યું તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મર છે, એમ જાણી ધડકતે દીલે તેનાપર પાણી છાંટ્યું તે પશુ તે જીડી શક્યું નહિ. અરે ! પશુ ધાતકા હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી જીવે ? એહો એતું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી જીવે ? (૨) પશુ અરેરે જે દુઃખ નરમ પડ્યું ને એ આંખ તો ટિથડી પશુ એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પશુ આકાશ ફરીથી આ વાડીના મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં (માનગમતાં) ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩) અરે પંખીકા સુખેથી કંઈ ગીત બનાવજો અને ગાજો, શાને માટે મારાથી બીને આવી મર : કોરો દબને જીડો છો ? પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી, તેવો જ હું (પામર પાણી) છું. નહિ નહિ કોઈ દિવસ પશુ તમારા શરીરને હું તુકડાન કરીશ નહિ. (૪) મેં માળીને પશુ તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે. હંમેશાં મારી વાડી સર્વ પંખીડાંને માટે ખુલ્લી છે. પશુ માણસોથી બીવાની તમને (પક્ષીઓને) કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પશુ બલે બીતાં. (૫) ઉડો તો આહા ! કોઈ ધાતકા હાથનો (ધાતકા માણસોનો) નક્કી ડર છે, તમારા તરફ પથરો ફેંકે એ તો માણસે ની રમત છે; કુદરતના સરખાપણાની સમજ બૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે, તેથી હું દુઃખી છું. (મનમાં દીલગીર થાઉં છું.) (૬)

પાઠવાર અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

અવશ્ય	સ્થિર	ઋષિ	સ્વર્ગે
બુદ્ધિ	યુદ્ધ	નિષ્ઠા	સ્થિતિ
સ્નાયુ	તંદુરસ્તી	કર્તવ્ય	બુદ્ધિ
વિદ્વાન	પ્રસન્ન	અમૂલ્ય	શ્વેતાંબર.
પ્રયત્ન	શ્વાસ	સ્વચ્છંદી	દિગંબર
કિકેટ	ગ્યાસ	ઉંઘણુસી	સિદ્ધાંત
હુસ્તી	ઉત્તમ	ધ્યાન	તુર્કસ્તાન
ઈંદ્રિયો	નેટોજન	શોષાય	સ્તુતિ
પ્રદાયર્થ	ઓકિસજન	નિર્બળ	સુન્ની
દ્વેષ	શુદ્ધ	પુર્તી	જરતોસ્ત
નિશ્ચય	એસિડ	મિષ્ટાન્ન	ખ્રિસ્તી
દુર્ગંણ	જવાંમઢ	સૂર્યોદય	પોટુંગીઝ
મૂર્ખાઈ	આયર્લોંડ	પ્રાતઃકાળ	પ્રોટેસ્ટંટ
આયુષ્ય	કોકેન	દ્રાવિડ	સંક્ષિપ્ત
અકસ્માત	પ્રાર્થના	ધર્મશાસ્ત્ર	સિક્કા
આણધાયુર્	શ્રદ્ધા	વિષ્ણુ	તામ્રપટ
સ્વસ્થ	વિદ્યાર્થી	ઈષ્ટ	વર્ણન
ગૃહસ્થે	શિષ્યવર્ગ	વ્રત	ચંદ્રગુપ્ત

શ્રી કૃષ્ણ	વૈષ્ણવો	સાંઢીપનિ	સંન્યાસી
સેલ્યુકસે	મેગેસ્થિનીસ	આશ્ચર્ય	હસ્તિનાપુર
રપેન	વ્યવસ્થા	ધર્મિષ્ઠ	કૃષ્ણા
આગષ્ટ	ન્યાયાસન	પ્રીતિ	તુંગભદ્રા
સપ્ટેમ્બર	શ્રવણ	દ્રવ્ય	કાઠિઆવાડ
ચિહ્નો	મૃગચર્મ	ઉત્તેજન	જાન્યુઆરી
સ્પષ્ટ	જ્ઞાતિ	ક્ષત્રિય	સંપ્રદાય
વૃક્ષો	ઋગ્વેદસંહિતા	વૈશ્ય	કાર્ત્ત્ત્વસ
સ્વાર્થ	વસિષ્ઠ	શૂદ્ર	હિતેચ્છુ
હરિશ્ચંદ્ર	મુજ્યુ	ધર્મોપદેશ	પદ્ધતિ
સત્યવાદી	અશ્વનિકુમાર	કાવ્યશક્તિ	વિશ્વામિત્ર
બ્રહ્મદેશ	વિશેષ	વર્ષાસન	સર્વસ્વ
ક્રાદ્યાન	રેશન	ધાર્મિક	પુષ્પ
મૂર્છના	પુદ્ગલ	વિશ્વાસઘાતી	ક્ષત્રિયાણી
પ્રસિદ્ધ	મૂર્તિ	સંપૂર્ણ	ધૈર્ય
પુર્ણી	કાર્લી	ચુક્તિ	અગ્નિ
અદ્ભુત	શિલ્પ	અત્યંત	સુદ્ધાં
જવાંમઢી	ધાતુગર્ભ	ચક્રવર્તી	નિર્ધન
સ્તંભ	નિમિત્ત	સ્તબ્ધ	લિક્ષુક
આશ્રય	અનંત	અડસદો	ક્ષણભંગુર
આકૃતિ	સ્લોટ	નિર્વાણ	પરકંભાવાસી

ગૃહસ્થાઇ	ભિક્ષાપાત્ર	શિક્ષણ	પ્રદક્ષિણા
વર્તાણુક	દિલ્હી	રિવાજ	અર્થે
સદામત	શ્રદ્ધા	પૂર્ણા	શ્રીમંત
આદિત્યેશ્વર	ભૂસ્તર	પ્રવેશ	કવિત્વ
ગરુડેશ્વર	અગત્ય	માકિર્વસ	શૂલપાણીશ્વર
સ્વાશ્રય	વૂસ્તર	મહંમદ	અલૌકિક
ઉદ્યમ	જેમ્સ	પેગમ્બર	મૃગલાં
ધસ્પિતાલ	સ્કોટલાંટ	શસ્ત્ર	નિર્ભય
ધનાઢય	ગ્લાસગો	ઓદ્દો	બુદ્ધી
કીર્તિ	શાસ્ત્ર	વંશપરંપરા	પર્ણકુટી
અફગાનિસ્તાન	કલાઇડ	દમાસ્કસ	હૃદય
એશિઆઇ મા-	પુલ્ટન	પ્રપૌત્ર	અતિથિ
ઇનર	જ્યોર્જ	વૃદ્ધિ	ખ્રિસ્તી
સ્ટીવન્સન	ધર્માધ્યક્ષ	આશિર્વાદ	પોર્ટુગાલ
ઇજનેર	મુરખ્ખી	લુગડાંલત્તાં	ભૂશિર
પાંત્રિસ	દૃષ્ટિ	સંકલ્પ	લિસ્થન
સત્તરમા	સંન્યાસી	વાસ્કોડાગામા	નિર્ધન
શ્લોક	દાકતર	મોઝાંબિક	સંસ્કૃત
કૃંપણુ	સૂંઠ	મિત્રતા	નાસ્તિક
સિંહલદીપ	દ્રૌપદી	હુન્નર	કર્તા
મોહ્યુકા	શીઘ્ર	પુસ્તકાલય	સંરક્ષણ

સમૃદ્ધિ	નળાખ્યાન	સંપ્રહસ્થાન	ઉત્તમ
પિત્તળ	સુભદ્રા	કિલ્લા	અદ્વાંડ
મલાક્કા	સુધન્વાખ્યાન	દેવીલા	કૂર
અશ્વમેધ	સદ્ગ્રંથ	શેષનાગ	પ્રપુલ્લતા
ધૃતરાષ્ટ્ર	સુવાસિત	ઉજ્જણ	સ્વાર્થ
યુધિષ્ઠિર	અકૂર	યજ્ઞદેવરત્ની	કૃત્ય
અર્જુન	ધર્મગ્રંથો	ધિક્કાર	દુર્યોધન
ઇત્યાદિ	શ્રીગોડ	અદ્વાદત્ત	સ્વાર્થી
વિદ્યાલય	વીરેશ્વર	ભૂપણ	નિષ્કળ
વૃત્તિ	ઉર્મી	મીણુમત્તી	સ્વયંવર
શય્યા	સિંહાસન	હિંમત	મરછવેધ
દર્શન	ખત્રીસી	આશ્વિન	ઇંદ્રપ્રસ્થ
આત્રેયી	ઉત્તેજન	છુટ્ટી	રાજસૂય
દંડકારણ્ય	દુઃખલજન	વૃદ્ધો	પ્રિય
સ્ફટિક	ગુપ્ત	વિદ્ય	પ્રતિષ્ઠા
અષ્ટખુણ	દ્રોણાચાર્ય	સંસ્કૃત	વિદ્યાલ્યાસ
કીર્તિસ્તંભ	વર્ણાશ્રમ	વજ્રપાત	પ્રશ્ન
બાલમીકિ	સ્વરૂપ	ઋષ્યશૃંગ	મુડકં
સુગ્રીવ	લિન્ન	કૌશલ્યા	સ્મશાન
પત્તા	શ્વાસોચ્છવાસ	મૂર્તિ	સંભાષણ
વિષ્ટિ	પુષ્ટિ	કર્કણ	અધુ

વિભીષણ	નિર્થક	મહાત્મા	દીર્ઘસૂત્રી
ઇંદ્રજીત	સ્વાપ્ના	ચિત્ત	છિદ્ર
નિરૂધ્ધી	છટ્ટા	ગર્ભવતી	નિસ્તેજ
સંવત્સર	મૂર્તિપૂજક	સદુપદેશ	થાણેશ્વર
લૂટયું	મરકરી	મંદિર	વિનંતી
મિટ્ટી	નામાંકિત	કૂરતા	બાત્રાણુ
નિષ્ફળ	મુશ્કેલી	ઓઢીઆ	આશ્ચર્ય
મુતલીખ	પર્યાંત	સદેશો	શૌર્ય
જેમુખટ	પ્રસિદ્ધ	યજ્ઞદેજર્દ	આશ્રિત
દીર્ઘદષ્ટિ	મયૂરાસન	બાલ્યાવસ્થા	નિશ્ચય
શબ્દવેધ	પદ્ધતિ	સમૃદ્ધિ	પુનર્લગ્ન
અહુરમઝદ	દિલ્હી	સૂદ	ટેવનિઅર
કાષ્ઠપાષાણુ	અગિઆરી	હર્ષવર્ધન	સિસોઢીઆ
ફરિયાદ	સૃષ્ટિ	વરિઆવ	શિલાદિત્ય
હોદ્દા	સુદ્ધાં	અનુયાયી	ખ્રિસ્તી
ધર્મિષ્ઠ	પદબ્રહ્મ	સૂંઢ	અગ્રેસર
જિલ્લો	મદ્રેસા	હૃદય	ચોપુલીઆં
પ્રાસાદિક	ટક્કર	અસ્તવ્યસ્ત	પોદુંગીઝ
વેનિસ	નિષ્કામ	પૃથ્વીરાજ	મુઝહાં
પ્રતિનિધિ	ઝનુન	વિષમ	લટકાટ
ઉત્સાહ	તિસ્કાર	ઉખંઠા	વિધિ

સિક્ષા	ઢાંગ	કટ્ટો	મંત્રી
નિષા	ક્ષિતિજ	ગેરસખ્યા	ત્રાવણકોર
ખિંદુ	સારાંશ	સ્નેહી	ધ્રુવ
નિરંતર	નમસ્કાર	ગોળાર્ધ	દ્વીપકલ્પ
નિકાસ	સમઝકષિ	કન્યાકુમારી	રત્નાગિરી
લુપ્તક	કલકતા	અનુકૂળ	તેજસ્વી
બ્રહ્માનંદ	મિતિ	બૃહતલુપ્થક	પુષ્કળ
પોષ	કૃતિકા	ધ્યાન	અક્ષાંશ
મધ્યમ	સિકોના	રેખાંશ	રજપુતસ્તાન
પ્રત્યેક	પોંડીચરી	પ્રત	વિજગામદૃષ્ટ
વિબુવવૃત્ત	મદ્રાસ	ચિતેગામ	શૂન્ય
આક્રિઆબ	યુગેતમ	વર્તુળ	આશા
પ્રિટિશ	નેપ્ચ્યુન	કલ્પના	ગ્વાલીઅર
ક્ષેત્રફળ	બૃહસ્પતિ	ત્રાંસો	લખનૌ
સંયુક્ત	પ્રદક્ષિણા	નિયમિત	મછલીપટ્ટણ
વાયવ્ય	ધૂમકેતુ	લોડ	બલુચિસ્તાન
સૂર્યમાળા	સદ્યદ્રિ	ડેલહૌસી	કુર્ગ
નક્ષત્રો	સોલાપુર	બ્રહ્મપુત્રા	હૈદરાબાદ
પ્રકાશિત	શુભપાણિ	ગોધરા	મહેસુર
નેગાપટ્ટણ	મહેસુર	કાશ્મીર	વિચિત્ર
એકટરિઆ	શિલ્પશાસ્ત્ર	સત્તા	ગદ્દા

સ્વાદિષ્ટ	શ્રેષ્ઠ	પ્રતિનિધિ	પ્રકાશિત
કલ્પવૃક્ષ	જ્ઞાનતાંતુ	નીમલુક	ચત્તો
મંદિર	રંગભુ	સેકેટરી	દ્વિદળ
અધાપિ	લેક્ટેનન્ટ	વજ્રપત્ર	અણીશુદ્ધ
કમિશ્નર	કૂલમણી	સમાધ	રેસિડન્ટ
પુષ્પકોશ	સંપૂર્ણ	અખ્યાસી	હસ્તક
ઝીંકેસર	મિશ્રણ	ઇંડીઆ	પુકેસર
ધ્યેય	ચિકાશ	ઓફિસ	અગ્ર
ઇંડું	ચિત્ત	વાયુશોષક	સંયોગ
હરમિઆન	ઉચ્ચાલન	સિદ્ધ	મિશ્ર
પરિપૂર્ણ	બુધું	નૈટ્રોજન	વૃદ્ધિ
ત્વચા	ટાંગ્યું	કોલગ્યાસ	ઉત્પત્તિ
પોષ્ટિક	પેડું	ધ્વનિ	પિંડ
શોષણ	દોરડું	પ્રતિધ્વનિ	પંક્તિ
હાંહાં	સખ્યતા	સૂક્ષ્મદર્શક	ચિત્રવિદ્યા

*—

અપૂર્ણાકના કેટલાંક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

- ૧) અપૂર્ણાકમાં અશ એ જાળ્ય અને છેદ એ જાળક છે.
- ૨) કોઈ પણ પૂર્ણાક સંખ્યાને અપૂર્ણાકમાં લખવી હોય તો છેદમાં ૧ મુકવો.
- ૩) સમ અપૂર્ણાકની કિંમત હંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે. દા.ત. ૦.૫ કે એમાં અંશ કરતાં છેદ વધારે હોય છે.

- ૪) વિષમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ અને છેદ સરખા હોય છે અથવા અંશ કરતાં છેદ ઓછો હોય છે માટે.
- ૫) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશને છેદ ભાગી પૂર્ણિક કાઢી શકાય છે. અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- ૬) સમ અપૂર્ણિકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાતું નથી.
- ૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિક પૂર્ણિક અને અપૂર્ણિક મળીને યચ્છેલું છે.
- ૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકને વિષમ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- ૯) અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાળી તમા ભગવાથી અપૂર્ણિકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી માટેજ અપૂર્ણિકના અંશ અથવા છેદ ધાર્યા મુજબ લાવી શકાય છે.
- ૧૦) અપૂર્ણિકની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનું રૂપ આપવું. કારણકે છેદ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણિક મોટું છે કે નાનું તે જાણી શકાતું નથી.
- ૧૧) અપૂર્ણિકના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછો હોય તે નાનું સમજવું.
- ૧૨) અપૂર્ણિકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકનો છેદ ઓછો તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું.
- ૧૩) સમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની કિંમત વધે છે.
- ૧૪) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે.

- ૧૫) જુદા જુદા છેદવાળાં અપૂર્ણાકાના સરવાળા, બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાકાનો સમચ્છેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવા.
- ૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણાકાના સરવાળા બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણાકાનો સમચ્છેદ કરવો, પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના અંશનામાંથી ઓછાની રકમોના સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં બધી લઘુત્તમ છેદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિ સંક્ષેપરૂપ આપવું.
- ૧૭) અપૂર્ણાકના દાખલામાં જ્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશા કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું અને કૌંસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સાદારૂપને લગાડવું.
- ૧૮) એક અપૂર્ણાકમાંથી બીજું અપૂર્ણાક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણાકની કિંમત વધારે હોય તો તેમાંથી વત્તાનું અપૂર્ણાકો બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન મુકવું.
- ૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણાકાના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સસજીતે પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં.
- ૨૦) અપૂર્ણાકો ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધથી જોડાયલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો.
- ૨૧) જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આણવી પછી ભાગાકાર કરવો.

- ૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે. જેમકે ૨૫ રૂપિયા ÷ ૫ રૂપિયા. જવાબ પાંચ.
- ૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે.
- ૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું.
- ૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, \times , ÷ એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો આદવાકી કરવાં.
- ૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં “ને” વાળી રકમને ભાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ “નો” વાળી રકમને ઉલટાવી,
- ૨૭) અપૂર્ણાંકનો દૃઢભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશોનો દૃઢભાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી લઘુતમ છેદમાં લખવો.
- ૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશોનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દૃઢભાજક કાઢી છેદમાં રાખવો.
- ૨૯) જે રકમને “ને” લાગ્યો હોય તે રકમને ખીજી રકમે ભાગવા મતલબ કે “ને” વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી માટે તેને ઉલટાવવી નહિ.

૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો. કારણ કે ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે મટે.

૩૧) કઇ રકમમાંથી આટલા બાદ કદીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાધાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે મટે.

અંકમણિતમાં વપરાતા કાર્ય પ્રકારક ચિહ્નોની સમજ.

+ (વત્તા) જે સંખ્યાની પહેલાં વત્તાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કોઈ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું પણ અપૂર્ણાકોના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વત્તાની રકમ સમજવી, જેમકે $૧૫+૧૨=૨૭$.

—(ઘોછા) જે સંખ્યાની પહેલાં ઘોછાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કોઈ સંખ્યામાંથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું જેમકે $૧૫-૫=૧૦$.

:(ગુણ્યા) જે જે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે જે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો જેમકે $૭ \times ૫ = ૩૫$.

÷(ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા જડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાગક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગ્ય સમજવી. જેમકે $૧૮ \div ૯ = ૨$ આમાં ૧૮ એ ભાગ્ય અને ૯ એ ભાગક છે.

ના જે જે રકમની વચ્ચે “ના” હોય તે જે રકમનો ગુણાકાર કરવો. “ના”ના સંબંધી જોડાયેલી સંખ્યાઓ

૬ પંજબ પ્રાંત	લાહોર	લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર
૭ વાયવ્ય તરફની સર-હદનો પ્રાંત	પેશાવર	ચીફ કમિશ્નર
(મધ્ય પ્રાંતો ને વરાડ)	નાગપુર	"
૮ અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	"
૧૦ કુર્ગ	મર્કરા	"
૧૧ બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ	રંગુન	"
૧૨ બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	ચીફ કમિશ્નર
(એમાં કવેટાના મુલક ઉપરાંત બેરીખીબુ ને બોખ પ્રાંત છે.)		
૧૩ આંદમાન બેટા	પોર્ટબ્લેર	"

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યોમાં મોટું દેશી રાજ્ય હૈદ્રાબાદનું છે.

દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે ૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. ૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારનાં રાજ્યો છે. ૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો સમુદાય (એજન્સિ) ૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદા રાજ્યો.

વડી સરકારના તાબામાં રજપુતાના, મધ્યહિંદુસ્તાન; બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ એ ચાર એજન્સિઓ અને હૈદ્રાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર ને મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે.

એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે. એજન્સિ એના ઉપરીને એજન્ટ ડુપ બર્નર જનરલ ને સંસ્થાનના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે.

સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. તરફથી

હાર પડેલી લોકપ્રિય બુકો.

ગર્મની નોટ	૦-૧-૬	સાતમીના અર્થ	૦-૮-૦
છતા અર્થ	૦-૩-૦	પદ્યાર્થપાઠ ભા. ૧ લો	૦-૩-૦
છતા અર્થ	૦-૪-૦	પદ્યાર્થપાઠ ભા. ૨ લો	૦-૫-૦
ચોથીના અર્થ	૦-૬-૦	મૂળભારતિતા	૦-૦-૩
પાંચમીના અર્થ	૦-૬-૦	સુરત શાળા નકશો	છપાય છે
છટીના અર્થ	૦-૯-૦	ચાર્યાસીના નકશો	૦-૧-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક	પાઠેલાના અર્થ	૩.	૦-૩-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક	બીજાના અર્થ	૩.	૦-૪-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક	ત્રીજાના અર્થ	૩.	૦-૬-૦
નવું અંક સૂચક મૂળભારતિતા ૩ પાઈડે			

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

ભાગ ૧-૨-૩ દરેકના બે આના.

ભાગ ૪ થી ચોથી ચાપડીનો અડીઆના.

દરેક ઘોરણના મુખગણિત શિક્ષક તૈયાર છે.

સુરત જિલ્લાનો “બુગોળ શિક્ષક” બે આના.

સુરત જિલ્લાનો નકશો ત્રણ આના.

ગુજરાતની સામાન્ય બુગોળની ‘અ’ તરતરમાળા બે આના.

છગનલાલ ભાતીરાજ શાહ, શાહપોર-સુરત.

